Ankara Üniversitesi
SBF Dergisi,
Cilt 77, No.1, 2022, s. 69-104

Araştırma Makalesi
DOI: 10.33630/ausbf.903132

İDEALİZM-REALİZM DİKOTOMİSİNDEN HABERMASÇI VE LEVİNASÇI ETİĞE: ANA AKIM VE ELEŞTİREL TEORİLERDE PAYLAŞIM VE SINIRLILIK SORUNU *

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Can Polat
Harran Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-2865-0473

● ● ●

Öz

Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde ana akım, Habermasçı eleştirel ve Levinasçı post-yapısalcı-eleştirel yaklaşımlar, 'uluslararası olan'ı kavramak için kullandıkları farklı teorik araçlar, yaklaşımlarındaki epistemolojik ve ontolojik farklılıklar ile birbirlerinden ayrılsalar da, uluslararası olanın siyasal ve toplumsal olan ile içinde bulunduğu kurucu ilişkileri açıklayabilmek ve daha önemlisi uluslararası ilişkileri daha adaletli ve eşitlikçi bir etik zemine taşımak yönünde yeni perspektifler sunabilmek noktasında belirli bir sınırlılığı paylaşmakta ve benzeşmektedirler. Bu çalışma kendisini, söz konusu sınırlılığın uluslararası ilişkiler teorileri literatüründe önemli ve geniş bir yer kaplayan tezahürlerini ele almak ve dört yaklaşım arasındaki bu ortak sınırlılığı, siyaset bilimi ile tarihsel sosyoloji literatüründen de yardım alarak, uluslararası ilişkiler disiplinin tarihsel gelişimi ve temel tartışmalarına atıfla çözümlemeye çalışmakla sınırlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: İdealizm, Realizm, Eleştirel teori, Tarihsel sosyoloji, Post-yapısalcılık

From Idealism-Realism Dichotomy to Habermasian and Levinasian Ethics: The Question of Shared Beliefs and Constraints

Abstract

Although their distinct epistemological and ontological approaches and various theoretical tools which they mobilize to comprehend 'the international' differentiate them, mainstream theories, critical approaches which follows the works of Habermas and post-structural-critical perspectives which follows the works of Levinas, resemble each other by sharing a mutual constraint that becomes evident in their incapability of explaining the constructive links between the international, the political and the societal and more importantly in their incapability of transforming the intellectual ground of international relations to an equitable and just frame. This work is dealing with the manifestations of the mutual constraint shared by those four approaches and trying to seek the roots of the constraint by analyzing the historical development and main debates of International Relations.

Keywords: Idealism, Realism, Critical theory, Historical sociology, Post-structuralism

* Makale geliş tarihi: 02.07.2019
Makale kabul tarihi: 10.03.2021
Erken görünüm tarihi: 25.03.2021

İdealizm-Realizm Dikotomisinden Habermasçı ve Levinasçı Etiğe: Ana Akım ve Eleştirel Teorilerde Paylaşım ve Sınırlılık Sorunu

Giriş

1789'u izleyen, Avrupa'da ulusal devletin giderek ulus-devlete evrildiği süreçte toplumsal hayat devlet, sivil toplum ve piyasa olmak üzere üç farklı alana bölünmüştür. Bu varsayımsal bölümlemenin ardından her üç alan da siyaset, sosyoloji ve iktisat olmak üzere üç farklı disipline emanet edilmiştir (Aktoprak, 2004: 27; Wallerstein, 2013). Bu yapay ayrımlar, "dünya-ekonomi"nin kürenin hemen hemen tamamına yayıldığı ve ulus-devletler kanalıyla kılcal damarlarını olası her çatlağa uzatmış bulunduğu 1945 sonrası dönemde daha da gelişmiş, çeşitlenmiş dallanıp budaklanmıştır. Gözlemciyi epistemolojik anlamda sınırlayan, toplumsal dünyanın bütüncül tablosu ile siyasal olanın karmaşık ontolojik yapısını kapsayıcı bir biçimde kavrayabilmeyi zorlaştıran bu ayrışmanın sonucu olarak doğan uluslararası ilişkiler disiplini ve özellikle onun ana akım perspektifleri, disiplinin yaklaşık bir asırlık tarihi boyunca, beslendikleri ve ürettikleri teorik tartışmalar vasıtasıyla sözü edilen ayrışmayı kendi inceleme alanları bağlamında daha da derinleştirmiştir. Toplumsal olandan ve onun bilgisinden beslenen bir epistemik alanda değil, 1918 ve özellikle 1945'in ardından Batı üniversitelerinin kürsülerinde kurulmuş bulunan, artık "uluslararası" hale gelmiş bir düzeni inceleyen, bu bağlamda iç politika ve dış politikayı ayrı ve yalıtık alanlarda tahayyül eden uluslararası ilişkiler disiplini, birbirlerinden çok farklı olsalar da modern devletin ontolojisine ilişkin en temel noktalarda benzeşen, sıklıkla verili bir ülkesellikle otonom birimlerin oluşturdukları mekanik devletler sistemine odaklanan, devlet oluşum süreçlerini, toplumsal ilişkileri, tarihsel-kurumsal yapılardaki süreklilikler ile kırılmaları gözden kaçıran bir çok teorik yaklaşımı bünyesinde barındırmaktadır (Hobden, 2002: 43; Hobden, 1998: 3-8).

Sosyal bilimler ve özel olarak tarihsel-sosyoloji geleneğinde kat edilen mesafe hiç şüphesiz Uİ (Uluslararası İlişkiler) disiplinini beslemekte, onu geleneksel fasit dairesinin ötesine taşımaktadır (Lawson ve Shilliam, 2010). Ancak kurulduğu dönemde kendisine, toplumsal-siyasal olandan yalıtık bir inceleme nesnesi tahayyül etmiş bulunduğu doğruysa da, disiplinin dönemin

iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji geleneklerinden ve literatüründen ayrıksı bir biçimde ortaya çıktığı (Lawson ve Shilliam, 2010: 69-70), açıklayıcılık ve kapsayıcılık noktasında eksik kalmasının nedeninin bu ayrıksılık olduğu (Lawson ve Shilliam, 2010) iddiası kuşkuludur. Çalışma bu kuşkudan yola çıkarak, yukarıda sözü edilen benzeşmenin -ve ondan doğacak ortak sınırlılıkların-, tam da siyaset felsefesi başta olmak üzere, sosyoloji, antrolopoji ve iktisat gibi disiplinlerin geleneksel formlarının devletin ontolojisine dair paylaştıkları mirasın Uİ literatürünce devralınmasıyla ortaya çıktığını iddia ediyor.

Uluslararası ilişkiler teorileri literatürü içerisinde ana akım yaklaşımlar (idealizm, realizm ve bunların türevleri) kadar, Habermasçı eleştirel yaklaşımlar ve Levinasçı post-yapısalcı-eleştirel perspektifler de soğuk savaşın ardından uluslararası ilişkilerin ilgi alanına girdiğini varsaydıkları, insan özgürleşmesi, kendi-öteki inşası, hükümet dışı örgütlenmeler, terörizm, toplumsal-siyasal krizler, yoksulluk, savaş ve göç gibi "ulusal", "uluslararası" ve "ulus-aşan" konuları ele alırken, en nihai kertede modern egemen devleti veri alan (ya da onu yeniden üretmekle malul olan) ortak bir sınırlılığı paylaşmaktadırlar. Bu ortak sınırlılık kendisini, bu uluslararası ilişkiler teorilerinin, devletle ve devletin ortaya çıkmasını mümkün kılan dışsallık ile kurdukları ilişki üzerinden ifşa etmektedir.

Devletin toplum ve bireyi önce kimsesiz bıraktığı sonra da kimsesizlere bir kimse olarak ortaya çıktığı sahnede, bu teoriler de önce birey ve toplumun adaletsiz, eşitsiz, etik olmayan bir düzlemde baskı altında olduğunu ilan ediyor, hemen ardından bu düzleme adaletli bir etik nizam vermek üzere birey ve toplumu yine yüce ve kutsal bir sadakat odağı olarak devletin insafına terk ediyor. Realistler zaten kötü yaradılışlı ve güç peşinde koşmaya meyyal aktörlerin yer aldığını tahayyül ettikleri kurgusal kaotik mekanda, birey ve toplumun mutluluğu ile erdemli bir yaşam için devlete ehven-i şer olarak bakıp onun bekasını-gücünü kollarken, idealistler ve hatta yukarıda adı geçen eleştirel ve post-yapısalcı kuramcılar devlet, siyaset, iktisat, uluslararası kurumlar ve insanlar arası ilişkilerin "etik" bir düzlemde yeniden düzenlenmesi ile tarihsel süreçte "kaotik-baskıcı hale gelmiş" sistemin çözüleceğini öngörüyorlar.

Yukarıda işaret edilen sınırlılığa dair iki nedene işaret edilebilir. Bunlardan birincisi, adı geçen Uİ kuramlarının, siyaset-toplum-hukuk felsefesi ile devletin meşruiyetini yeniden üreten bir işbirliği içerisinde olmalarıdır. Bu nedenle makalenin ilk eldeki uğraşı devletin toplum ve insanı önce kimsesiz bırakan sonra da kimsesizlere bir kimse olmak iddiasıyla ortaya çıkan özü ve fıtratına ilişkin tartışmanın net bir biçimde ortaya konulması ve sözü edilen işbirliğinden üreyen sınırlılığın irdelenmesidir. Bu çerçevede çalışma ilk olarak, Michel Foucault'nun iktidar kavramsallaştırması, Foucault'yu takiple Giorgio Agamben'in hukuk-siyaset-şiddet-kutsallık temalı çalışmaları ve her ne kadar bu

iki isme neredeyse taban tabana zıt bir epistemolojik-ontolojik yaklaşıma sahip olsa da -üçüncü bölümde- Alain Badiou'nun Levinas eleştirileri temelinde, modern egemen devletin kurucu unsurlarından olan iç-dış, kendi-öteki, toplum-anarşi dikotomilerinin sorunsallaştırılmasına odaklanmaktadır.

Ancak yukarıda belirtildiği gibi, ilgili sınırlılığın ilkiyle de ilişkili ikinci bir nedeni daha vardır. Disiplinin ortaya çıkış koşulları, onu yaratan ekonomi-politik ve tarihsel-sosyolojik süreçler de idealizm, realizm, Habermasçı eleştirel yaklaşımlar ve Levinasçı post-yapısalcı yaklaşımların sınırlılık ile benzerliklerini kaçınılmaz kılmıştır. Diğer bir deyişle, yalnızca Foucault ve Agamben'in yaklaşımlarını ya da onları takip eden kuramcıların tezlerini "eleştirel bir araç olarak kullanmak", iç-dış, kendi-öteki, toplum-anarşi gibi dikotomileri, iktidar ve güvenlik gibi kavramları sorunsallaştırmak sözü edilen sınırlılık ve benzerliği açıklamaya yetmemektedir. Zira toplumsal olan ve onun uluslararası olanla ilişkilerinin, iktidar ilişkileri, iktidarın kendisini kurması sorunu, söylem ve dilsel pratiklere indirgenmesi (Kolasi, 2020) de, makalenin konu edindiği sınırlılığın açıklığa kavuşturulması noktasında güçlük yaratmaktadır. Kolasi'nin de gösterdiği gibi, 'söylemler ancak sosyal yapılar içinde eşit olmayan veya hiyerarşik bir biçimde konumlanan aktörlerin pratikleri olarak kavrandıklarında neden belirli söylemlerin önem ve etki kazandığı ve diğerlerinin geri planda kaldığı anlaşılabilecektir' (Kolasi, 2020). Bu nedenle sözü edilen sınırlılık ve benzerliğin açıklığa kavuşturulabilmesi için tarihsel sosyoloji ve politik ekonomi geleneklerine de başvurma ihtiyacı doğmuştur. Öte yandan, varlığın doğası ve nasıl bilinebileceğine ilişkin varsayımlarındaki farklılık paranteze alınmak koşuluyla, uzlaşamaz gibi görünen bu iki perspektifin ulaşmaya çabaladıkları hedef ve entelektüel uğraşları bakımından belirli ölçülerle yakınsanmaları, analizlerin sosyal gerçekliği ve özneler arası ilişkileri kavrama kapasitesini arttırıcı bir etki yapabilir.

Bu nedenle Foucault, Agamben ve hatta farklı bir çerçeveden -Levinas'ın eleştirilmesi bağlamında son bölümde başvurulacağı gibi- Badiou'nün perspektiflerini Charles Tilly, Bob Jessop, Karl Polanyi, Barrington Moore gibi yazarlar ile aynı anda zikretmek ve yukarıda sözü edilen sınırlılığın ifşası noktasında seferber etmek bilinçsiz bir teorik karışım (*pastiche*) değil, sosyal bilimlerde belirli ölçüde eklektisizmin gerekliliğine (Sil ve Katzenstein, 2010; Marotta, 2002: 36-37) atıf yapmayı uman bilinçli bir tercih olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede çalışma, özne, iktidar, söylem, güvenlik kavramları ve iç-dış, iyi-kötü, düzen-anarşi, dost-düşman dikotomileri bağlamında sorulan soruları önemli bulmakta, *uluslararası*nın çarpık bir iç-dış ayrımının veri alınması üzerinden kurulduğunu iddia etmekte, bununla beraber bu iddianın ispatı için tarihsel sosyolojiye de başvurmakta, uluslararası ilişkiler disiplinini tüm zaafları ile birlikte 20. yüzyılda ortaya çıkartan, takriben 16. yüzyıldan

itibaren kurgulanmaya başlamış tarihsel hakikat zeminini ve konjonktürü değerlendirmeye gayret etmektedir.

Bu zeminin klasik beyaz Avrupalı Westphalia mitinde (Hobson, 2007) yer aldığı biçimde kurulmadığı, tarihsel sosyoloji ve uluslararası tarihsel sosyoloji literatüründe, sözü edilen dikotomiler ve klasik egemenlik yaklaşımının eleştirisi üzerinden 1980'lerin sonlarından itibaren dile getirilmeye başlanmıştır (Lawson, 2007; Hobden, 1998; Hobden, 1999; Bhambra, 2010; Yalvaç, 2013). Bu bakımdan sözü edilen zeminin anlaşılabilmesi için, aşağıda, tarihsel sosyolojinin farklı perspektiflerinden, Immanuel Wallerstein, Charles Tilly, Bob Jessop ve Barrington Moore'un yanı sıra, Benno Teschke, Fred Halliday, Justin Rosenberg, Alex Callinicos, Hannes Lacher, Stephen Hobden, John Hobson, Nail Davidson gibi kimi zaman birbiriyle çelişen açıklamalar getiren, ancak "uluslararası olan"ın verili değil, devletle toplumun etkileştiği tarihsel bir süreç içerisinde inşa olduğu noktasında birleşen yazarların literatüre getirdikleri katkılardan da faydalanılacaktır[1].

Buradan devamla çalışmanın ikinci amacı bu maddi zemin ile uluslararası ilişkiler disiplininin kurucu tartışmalarının, adı geçen uluslararası ilişkiler yaklaşımlarına dair iddia edilen sınırlılık ve benzerlik bağlamında aydınlatılmasıdır. Bu bağlamda öncelikle disiplininin siyaset bilimi ve sosyal bilimlerin bir yan dalı olarak doğuşuna varacak tarihsel gelişmeler, Avrupa'da ortaya çıkarak yerkürenin geri kalan kısmına yayılan iktisadi-siyasal dönüşümlerin önemli kırılma anlarına temas eden bir izlek üzerinden değerlendirilecektir. Bu değerlendirmenin ardından, realizm-idealizm dikotomisi üzerinden kurgulanmış söylemin bir eleştirisi, literatürün temel kaynaklarını hatırlayarak yapılmaya çalışılacak, Jean Jacques Rousseau, John Locke, Thomas Hobbes, Immanuel Kant, Woodrow Wilson, Hans Morgenthau gibi önemli figürlerin düşünceleri arasında var olan benzerliklerin altı ana hatlarıyla çizilecektir. Böylelikle gerek realizm gerek idealizmin aslında devleti de ortaya çıkartan ve meşrulaştıran aynı kaynaktan beslendikleri gösterilecektir.

Makalenin son kısmında, uluslararası düzenin mevcut halini eleştirmek için yola çıkan teorilerin bile önemli bir kısmının, tam olarak aynı kaynaktan

---

1 Bilindiği gibi, Foucault ve onu takiple Agamben, modern iktidar ve egemenliğin ortaya çıkmasında toprak temelli devletten nüfus temelli devlete geçiş vakasına merkezi bir önem atfetmişlerdir. Bu bağlamda gerek Foucault gerekse Agamben'de 16. yüzyıl ve sonrasında tarihsel kapitalizm ile merkezi-ulusal devlet simbiyozuna dair gelişmeler, iktidar ilişkilerinin aldığı yeni hal ve modern egemenliğin iç-dış ayrışması üzerinden yeniden şekillenmesi ile örtüşen biçimde sunmuştur (Agamben, 2013; Foucault, 2016; Foucault, 2002; Agamben, 2005; Agamben, 2008). Bu izlek, tarihsel sosyoloji geleneğinin açıklayıcı perspektifini belirli bir hatta kesmekte ve onunla örtüşmektedir. Bu nedenle de iki geleneği aynı anda seferber etmek, teorik karışım-karmaşa yaratmanın ötesinde bir gerekliliktir.

beslenmeseler de neticede aynı yatağa aktıkları, devleti aradan çekmeye çalışır gibi görünürlerken birey ve toplumu tam da restore ettikleri devletin alanına teslim ettikleri iddia edilecektir. Bu bağlamda öncelikle, eleştirel teorinin daha kapsayıcı bir siyasal topluluğun kurulması hedefine ilişkin Jürgen Habermasçı perspektifi ele alınmaktadır. Çalışama bu noktada ilgili perspektifin -vardığı sonuçlar bakımından- bir eleştirisini yapmayı amaçlamakta, bu yaklaşım içerisinde kalan yazarların ilgili hedef çerçevesinde ürettikleri entelektüel malzemenin en nihai kertede tıpkı idealizm-realizm (ya da türevleri) gibi "sorun çözmeye" hizmet ettiğini, eleştirdiği zeminin sürdürülebilir bir şekilde devamını sağlayacak entelektüel malzemeyi ürettiğini öne sürmektedir.

Son olarak, Levinas'ın "bütünüyle öteki" kavramı temelinde geliştirdiği etik düzeneğin, uluslararası düzenin, öznelerin "hayatta kalma" dürtülerini veri alan yapısı ve işleyişiyle olan ilintisi tartışılacak; Alain Badio'nun etiğin niteliği ve fonksiyonuna yönelik eleştirileri bu tartışmada seferber edilecektir. Bu bağlamda gerek Habermas'tan etkilenen eleştirel kuramcıların gerekse de post-yapısalcı literatürün Levinas'ın etiğini esas alan kanadının, daha adaletli ve eşitlikçi bir uluslararası düzenin tesisine ilişkin önerileri noktasında benzer bir sınırlılığı paylaştıkları öne sürülecektir.

1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Dost-Düşman Dikotomisi, Anarşi ve İktidar Sorunu

Bu başlığın hedefi ana akım, Habermasçı eleştirel ve Levinasçı post-yapısalcı uluslararası ilişkiler teorileri ile ana gündemi devletin varlık nedenini "açıklayan" (ya da onu meşrulaştıran) siyaset felsefesi geleneğinin aynı kaynaktan beslendiğini göstermek ve aradaki simbiyotik ilişkiyi ifşa etmektir. Habermas'ı takiben, Linklater, Hutchings, Benhabib, gibi bazı yazarlar, uluslararası ilişkiler sisteminin öznesi olarak devleti ve onun ontolojisini sorunsallaştırarak siyasal örgütlenme biçimleri üzerine akıl yürütmüşlerse de bu çabalar da (Linklater, 1992; Linklater, 2005; Hutchings, 1999; Benhabib, 2004) en nihai kertede modern devletin karakterinin erdemli ve etik bir normatif çerçeve üzerinden restorasyonunu öneren, elde edilmesi beklenen çıktılar bakımından, demokratik kozmopolitanizm ve küresel yönetişim gibi Kantiyen-liberal tahayyülleri (Brown ve Held, 2010; Archibugi, 2008; Buchanan ve Keohane, 2006; Held, 2009) andıran bir sonuca varmıştır[2]. Oysa, insana içkin değerler, etik buyruklar ve ahlaki sorumluluklar sıklıkla, siyasetin ve siyasal

2 Uluslararası ilişkilerde tezahürünü gördüğümüz bu duruma, genel olarak eleştirel sosyal bilimler literatürünün ve özellikle Jürgen Habermars'ın Frankfurt Okulu'nu taşıdığı noktanın "eleştirelliği" bağlamında da dikkat çekilmiştir (Schmid, 2018; Kompridis, 2006; Azmanova, 2014).

pratiklerin meşrulaştırılması için ortaya serilir; Habermas'ın söylem etiği kavramsallaştırmasının ulus-devletler sistemine uygulanmasında tikeli evrensel karşısında sessizleştirebilecek ontolojik-epistomolojik zorluklar (Anievas, 2005; Haacke, 2005; Geras, 1999) bir tarafa, söz konusu olan her şeyden yalıtılmış bir etik kavramı değil, Dan Bulley'in tabiriyle *etik-politik*tir (Bulley, 2019: 246-247).

İktidar, her toplumu düzensizlikle tehdit eden entropiye karşı savaşma zorunluluğu olarak tanımlanabilse de bu durumdan, söz konusu savunmanın ister meşruiyet sosuna bulanmış (Weber, 1996), ister bir organizmanın kaçınılmaz olarak işleyen yapısının parçaları olmak misyonuyla (Durkheim, 2004), isterse iktisadi çelişkiler ve savaşımların katalizörü olmak bağlamında tasavvur ediliyor olsun (Marx, 2004), yalnızca bir aracın –zorlamanın- varyasyonlarına dayandığı gibi bir sonucuna ulaşılamaz (Balandier, 2010: 36). İlkeller üzerinde yapılan antropolojik araştırmalar siyasal iktidarın, ortaya çıktığı toplumların yapısı bakımından incelendiğinde en temelde ikiye ayrıldığını (Clastres, 2011: 20) göstermektedir. Buna göre, iş bölümünün artık bir tür ast-üst ilişkisi üretmeye başlamış bulunduğu (Hassan, 2011: 81-86) devletli ve "bölünmüş" toplumlarda, iktidar da toplumun bu bölünmüş yapısını korumaya dönük olarak zorlayıcı bir nitelik kazanmıştır. İş bölümünün henüz bir ast üst ilişkisi yaratmış olmadığı devletsiz toplumlara ise genel olarak bölünmemiş toplumlar adı verilir ve bu toplumlarda toplumsal düzen mantığının sürdürülebilmesi için var olan iktidar zorlayıcı türde değildir (Clastres, 2011: 20, 150; Abeles, 2012: 68-69). Bugün yerkürenin her yerinde, birkaç çok küçük istisna hariç, toplum ve iktidardan bahsettiğimizde söz konusu olan bölünmüş toplum ve zorlayıcı iktidar olmakla birlikte, siyasal-antropoloji araştırmalarının sunmuş olduğu veriler ışığında yukarıda sözü edilen ayrımın farkında olmak önem taşımaktadır. Bu bakımdan *uluslararası*nın oluşumunun bir prototipini, tarım devrimi sonrası kaçınılmaz biçimde ortaya çıktığı öne sürülen verili hiyerarşi ve iktidar kavramlarının "tarihselliklerinde" aramak (Buzan ve Litte, 2000) zorlayıcı-zorlayıcı olmayan iktidar ayrımına yabancı olduğu ölçüde determinist ve yanıltıcı görünmektedir.

Devletli toplum, kendisini gündelik hayatın katı gerçekliğinin dışında konumlanmış, anarşi-kötülük ile ikili karşıtlık ilişkisi içerisinde tahayyül edilen bir çeşit kutsal-düzenli alan üzerinden yani bir dışsallık üzerinden kurar. Böylece yasa ve düzenin kesintisiz devamı garanti altına alınır. Devletin dışsal olduğu şey aslında "ideal devlet" yani bizatihi kendisidir (Yalçınkaya, 2005). Devlet kendisini bozulma, kötülük ve düzensizlikle malul olduğunu ispat etmeye çalıştığı bir alanda, bozulma, kötülük ve düzensizliğin olmadığı ideal devlete Platoncu anlamda yaklaşmak bahanesiyle, söz konusu alanda var olan her şeyi (insan, toplum, doğal çevre) *tek* etrafında örgütleme uğraşı çerçevesinde kurar. "Yaklaşmak" hatırlamak ile mümkündür. Ya da hatırlatmak ile. İnsan ve topluma, eşitlikçi ve adil bir geçmiş tahayyülü üzerinden yeni bir asr-ı saadete

kolektif biçimde yürümenin yolu gösterilir (hatırlatılır). Bu kolektif yürüyüş ise yalnızca gerçekte var olan adaletsizlikler, eşitsizlikler ve kötülük, unutturularak mümkün olabilir. Böylece devleti yaratan yani onu mümkün kılan dışsallık, birçok işlevi aynı anda yerine getiren, kapatılması artık unutmuş (daha doğrusu unutmak zorunda) olanlar (yönetenler ve yönetilenler) tarafından istenmeyen bir açıklık olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak bu açıklık, insanların bu haliyle devlete mahkum olmadığının da bir göstergesidir (Yalçınkaya, 2005). Bu çerçevede devleti salt hakim grupların toplum üzerindeki baskı aracı olarak tanımlamak da yanıltıcı olacaktır (Jessop, 2016; Jessop, 2009). Fred Halliday'in Michael Mann'a da atıfla gösterdiği gibi, devleti ülke ve nüfus üzerinde kuvvet kullanma tekeline sahip mekanizma olarak tanımlayan Weberyen Uİ yaklaşımları iktidar, yönetimsellik ve devletin oluşturulmasında onun toplumla olan kurucu ilişkilerini görmezden gelmekte ve basite indirgemektedir (Halliday, 1987). Bob Jessop'un klasik Marksizmin devlet kavramsallaştırmasını eleştirel gerçekçilik yaklaşımıyla ele alarak vardığı neticenin (Jessop, 2005), devletin politik muhakeme tarzları ve işleyiş biçimleri ile farklı bileşenlerin ortak çıkarlarının eklemlendiği söylem tarzları (Jessop 2008: 460) bakımından bir tür prototipi ülkesel egemenlik, devlet ve iktidar kavramlarının dönüştüğü *uzun 16. yüzyıl*da yaşamış Fransız düşünür Etienne de La Boetie'nin Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev'inde hukuk, siyasal antropoloji ve siyasal ilahiyatın kesişiminden bu güne adeta göz kırpar.

Söylev'den tıpkı siyaset gibi, tek yönlü değil ilişkisel bir olgu olduğunu öğrendiğimiz baskı, yalnızca ezen tarafından dayatılmamakta ezilen tarafından da çağırılmaktadır. Üstelik iktidarın tek fonksiyonu *zor* da değildir (Boetie, 2011). Bu duruş iktisat teorisi açısından, her türlü insani ilişkiyi karşılıklılık, yeniden dağıtım ve değişim ilkelerinin (Polanyi, 2010) kesişmesinde tasavvur eden Karl Polanyi'yi, siyaset teorisi açısından, liberal ve klasik Marksist açıklamaları aynı anda reddederek iktidarı bir ilişki, devleti de tüm toplumsal ilişkilere içkin, hem kurumlara hem söylemlere eklemlenen ilişkisel bir mefhum olarak kavrayan Foucault'yu (Jessop, 2008: 296) anımsatmaktadır. Jessop, haklı ve yerinde bir eleştiriyle, Foucault'da farklı toplumsal ilişkilerin özgüllüğünün, aynı iktidar tekniğinin ortak kullanımı yoluyla çözüldüğünü (Jessop, 2008: 309) ifade etse de bu eleştiri, kaba bir soyutlama düzeyinden üzerinde Boetie, Foucault, Polanyi ve Jessop'ın yer aldığı bir izlek tasavvur ederek, iktidar ve devletin, klasik Weberyen ve klasik Marksist açıklamaların aksine ilişkisel kavramlar oldukları tespitinin yapılabilmesine engel olmaz.

Bu bağlamda, insanlar arasında siyasetten/iktidar ilişkilerinden/devletten yalıtık bir sivil toplum ve iletişimsel etkinlik bulunmadığı varsayılabilir. Sivil toplumu, yalıtılmış bir alanda önce tahayyül edip sonra idealize ederek, bunları tahakküm ve iktidarın kendisini kurması sorunundan azade olarak kavrayan perspektifler (Habermas, 2003; Habermas, 2001a, Habermas, 2001b), insani

eylem ve iletişimi devletin açtığı-sınırlarını çizdiği alana teslim etmekte, böylelikle aslında tam da insanın tahakküme karşı "direnme" ve "itiraz" potansiyelini sönümlendirmektedirler. Mütehakkim ile mütehakkim grubun bir üyesi olmakla birlikte madunu "anlayan" ve madun için "dertlenen" kişilerin bir araya geldikleri entelektüel tartışma zeminleri, sivil toplum örgütleri ve liberal-demokratik-eleştirel oluşumlar da bu sınırlılığın ürettiği kısır-döngüye bir örnektir (Fanon, 2018; Fanon, 2016; Carmichael, 2019).

İktidarın kendisini kurma sorununda yer alan ilişkiselliği ve "sivil" toplumun aslında siyasetin bizatihi kendisinin açtığı alanda kurulduğunun izahı için yukarıda sözü edilen unutuşun (ve dışsallığı unutuşun) mekanizmasına çok kısaca bakmak faydalı olabilir. Dışsallık, göçebe topluluklarda kandaşlık, geleneksel tarım uygarlıklarında ise kandaşlığın yanısıra teritoryal yakınlık ve dinsel inanca ilişkin yapılar vasıtasıyla tahayyül edilmektedir. Tarihsel kapitalizmin uzun 16. yüzyıldan itibaren gözlemlenen gelişim sürecine paralel olarak ulusçuluk ve onun ötekileri, devleti meydana getiren dışsallığın devşirildiği yeni kaynak olarak 19. yüzyıldan itibaren kristalize olmuştur. Aslında ulusçuluk da kandaşlık, teritorial yakınlık ve din gibi kadim unsurları, siyaseti devlet aygıtı etrafında toplayabilmek üzere seferber etmektedir. Merkezi bürokrasi, merkezi ordu, homojen kültür ve ulusal vergi duvarları gibi yapıların kurulmasında bu unsurların yeni çağa uygun biçimde hatırlatılarak geri çağırıldığı söylenebilir (Foucault, 2002: 155, 161, 162). Bu hatırlatma yapılırken, kandaşlık, sebep asabiyeti ve ümmet birliği gibi iltisaki ilişki bildiren unsurların içleri modern dönemin bilgisiyle doldurulacak şekilde boşaltılmaktadır (Hassan, 2009; Hassan, 1998; Hassan, 2011; Yalçınkaya, 2005). Dolayısıyla ulusçuluğun ortak atalar, kan bağı, ortak dil gibi modern dışavurumlarının anlam ve içerikleri, bu unsurların pre-modern çağlardaki arkaik örneklerinin anlam ve içeriklerinden çok büyük farklılıklar göstermektedir.

Ancak zorlayıcı iktidarın kendisini kurması bakımından tüm bu unsur ve tahayyül edilmiş gelenek fragmanlarının ortak bir tarihsel işlevi bulunmaktadır: anarşinin dışarıda bırakılması. Diğer bir deyişle eşitlik ve kardeşlik atıflarıyla inşa edilen bir dışsallık üzerinden iç haline getirilmiş olanın güvenlikli, bu düzen mantığının dışarısında yani kaos içerisinde var olanların güvenliksiz ve tehlikeli olarak kodlanmaları. Bu bakımdan aslında devlet kendi bekasını, kurumları ile sürekli olarak üretmek zorunda olduğu (Neocleous, 2014a; Neocleous, 2014b) vatandaşlarının güvensizliği hissine borçludur. Bu güvensizlik hissi bir düşman, herkesin herkesle savaştığı düşlenen bir anarşi hali, kıtlık gibi varlıksal tehdit olarak tahayyül edilen kavramlar yardımıyla imal edilir. Toplumsal olan, tehditlerin varlığının sürekliliği altında bir ölüm kalım ikili karşıtlığına hapsedilmiş; böylece olağanüstü hal kurumsallaşarak norm haline getirilmiştir. Anarşinin karşısında ise devletin, ama en çok da, Hegelci anlamda tarihin telosu ve "her şeyin üzerinde" olan ulus-devletin kurduğu ve koruduğu "özgürlük",

"eşitlik", "kardeşlik", "adalet" ve "güvenlik" vahası bulunmaktadır. Peki siyasal olana ilişkin tüm bu mütalaa egemen ulus-devletlerin tecessüm etmiş bulundukları modern uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde ne bakımdan anlamlı hale gelmektedir?

John M. Hobson'ın uluslararası ilişkiler teorilerinin Avrupa merkezciliğini eleştirdiği eseri incelendiğinde, düzen/anarşi dikotomisinin, yukarıda sözü edilen güvenlikli kendi – tehlikeli öteki karşıtlığının anlaşılması bağlamında önemli hale geldiği görülür. Hobson'a göre bu dikotomi, başlıca uluslararası ilişkiler kuramlarının hemen hepsine, Batı medeniyetinin mevcut devlet, iktidar ilişkileri ve bireyselleşme formlarının, Avrupa merkezci hegemonya ile Batılı ulus-devlet modelini yeniden üreten bir normatif standart haline getirilmesi üzerinden sinmiştir[3] (Hobson, 2012: 19, 191-193). Hobson'a zıt bir epistemolojik bagajla yola çıkan, Richard Ashley'nin anarşi sorununa ilişkin "çifte okuma"sı da bu bağlamda dikkat çekicidir. İlk okuma anarşi sorununun düzeni inşa edici unsurlarını bir araya getirirken, ikinci okuma, anarşi probleminin inşa edici unsurlarını – sorunlu teorik varsayımlara ve bir dizi dışlamaya dayandıklarını göstermek kaydıyla- dağıtır (Devetak, 2013: 260). Ashley, *Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique* başlıklı çalışmasında, anarşi sorununa dair literatürde yer alan genel geçer kabulün, modern yurttaşlar topluluğunun ya da *içerisi*nin oluşumuna dair çok önemli bir soruyu gölgelediğini öne sürer. Aynı anda hem egemenliğin kaynağı olan hem de devletin yasa ve şiddetine boyun eğen bir topluluk bir "iç" olarak nasıl husule geldi ve diğer alanlardan, söz gelimi, karmaşanın ve suçun hüküm sürdüğü tahayyül edilen alan ile anarşinin hüküm sürdüğü "dış" alandan izole edildi? Bu izole ve anarşiden azade hal, siyasal meşruiyetin temeli haline nasıl geldi? Diğer bir deyişle sözü edilen egemen bireyler topluluğu nasıl sınırlandı, tescil edildi ve kendi içeriğinin içerisinde sabitlendi ki, kendisinin keyfekeder-planlı olmayan bir temsili olabilmek yerine, devletin temsil mekanizmasının temel direği ve bu temsil mekanizmasının dayandığı hakikat unsuru haline geldi? (Ashley, 1988: 256).

Makalenin izleyen bölümünde tartışılacağı gibi, gerek realizm gerekse liberalizm-idealizmin düşünsel kaynakları tarihin telosu olan Batılı modern ulus-devletin Westphalian toplumsal düzen mantığını iyi-kötü, anarşi-güvenlik (Lacher, 2006: 20-21), ilkel-gelişmiş (Hobson, 2012: 54, 68, 93, 136, 144, 235), cennet-cehennem, (Schmitt, 2010: 65-68), dikotomileri içerisinde tasavvur etmişlerdir. Buna göre toplumsal düzen ile anarşi, birisi güçlenirse diğeri azalacak, yok olacak kavramlar olarak alınır. Bu ikili karşıtlık ve dışsallaştırma

3 Öyle ki, Hobson, Marx, Lenin, Wallerstein, Gramsci ve onları takip eden anti-emperyalist yazarlarda dahi Batı meşruiyetini yeniden üreten örtük bir Avrupa-merkezciliğin var olduğu öne sürmektedir (Hobson J. M., 2012: 234-235).

ilişkisi zorlayıcı siyasal iktidarın kendisini kurma sürecinde Foucault'nun dikkat çektiği temel bir unsurdur (Kaltofen, 2018: 38-39). Bu kurucu ilişkinin sürdürülebilmesi için içeride var olan kargaşa, eşitsizlik, adaletsizlik ve savaş dışarıya atılır; böylece devlet kendisini iki yönlü bir dışsallık üzerinden kurar. Ashley'in deyişiyle egemen devletin halkına ait farklılıklar-eşitsizlikler, rasyonel (Hurvitz, 1989: 128, 130) insanlardan oluşan bir topluluğun homojen kimliğine indirgenir ve anarşi ile farklılık egemen ulus-devletlerin aralarında var olan bir olgu olarak kodlanır (Ashley, 1988: 257). Andrew Neal, Foucault'nun Toplumu Savunmak Gerekir adı altında kitaplaşan ders notlarına atıfla, siyasal öznenin ve sivil toplum adı verilen şeyin sürekli bir savaş ve dışlama mantığı içerisinde inşa olduğunu öne sürer. Siyasal olanın ve modern egemenlik mantığının özü savaştır ve bu nedenle içi oluşturanlar, "sivil" toplumu oluşturan özgür ve eşit bireyler değil, partizanca bir araya gelmiş unsurlardır (Neal, 2008: 53-54). Sivil toplum adı verilen alanı kapitalist modernitenin yan etkilerini sağaltacak bir imkan olarak kodlayan yaklaşımların (Habermas, 2003; Habermas, 2001a) tersine Foucault, bu alanı yukarıda sözü edilen ilişkisellik üzerinden sorunsallaştırarak zorlayıcı iktidarın kendisini kurduğu yer olarak ifşa edecektir. Düzen-anarşi, savaş-barış, kaos-güvenlik dikotomileri uygunsuzdur; zira tahayyül edilmiş düzen, barış ve güvenlik durumları toplumsal alanı, tahakküme karşı mücadeleden yalıtıp siyasetsizleştirerek zorlayıcı iktidarın kendisini bu alanda kurması için alan açmaktadır:

> "...-iktidar mekanizması temel ve asıl olarak baskıdır- ve bu noktada Clausewitz'in önermesini tersine çevireceğiz ve politika, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir diyeceğiz... siyasal iktidarın savaşı durdurduğu, sivil toplumda barışı egemen kıldığı ya da kılmaya giriştiği doğru olsa da bunu savaşın etkilerini askıya almak...için yapmaz. Bu varsayım içerisinde siyasal iktidarın rolü bu güç ilişkisini sürekli olarak, bir tür sessiz savaş yoluyla yeniden kurmak ve hatta bunu, insan bedenlerine varıncaya dek kurumlar, ekonomik eşitsizlikler ve dil içerisine yerleştirmek olacaktır... (Foucault, 2002: 32).

Yani söz konusu olan birbirinden yalıtık doğa ve toplum durumları ya da savaş ve barış durumu değil, -Bob Jessop'ın yukarıda değinilen eleştirisi saklı kalmak kaydıyla- toplumsal ilişkilere gömülü vaziyetteki iktidar ilişkileridir. Bu bağlamda Foucault siyasetin ve zorlayıcı iktidarın kendisini kurma mekanizmasını irdeleyip, iktidarın birey, toplum ve siyaseti tahayyül edilmiş bir savaş-barış dikotomisi çerçevesinde kendisine kattığını iddia eder. Devlet ve iktidar ilişkilerine dair yukarıda özetlenen tüm bu yaklaşımlar, sivil toplumu siyasetten ayrı bir alan olarak kavramayı güçleştirmekte, ana akım, Habermasçı eleştirel ve Levinasçı post-yapısalcı uluslararası ilişkiler teorilerinin benzerlik ve sınırlılıklarını açıklığa kavuşturmak yolunda birer araç ve uyarı haline

gelmektedir. Çeşitli yaklaşımların eleştirel araçlar olarak kullanılmasından husule gelen teorik manivela, barış, güvenlik, iletişimsel eylem ve benzeri söylemlerin yürümeye koyuldukları patikaların, uluslararası ilişkiler öğrencilerini en nihai kertede yine bütün yolların kendisine çıktığı devlete götüreceğine ilişkin bir bagaja sahiptir.

Buradan hareketle, Neal'a benzer şekilde Foucault'nun fikirlerini uluslararası ilişkilere tahvil eden Rob Walker da, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* adlı kitabında, modern egemenlik mantığının, kendi ile öteki, iç ve dış, homojen kimlik ve farklılık, cemiyet ve anarşi dikotomilerini yaratmak suretiyle modern siyasal alan tahayyülümüzü düzenlediğini yazar (Walker, 1995: 174).

Bu ayrım gerek realistler, gerek idealistler gerekse de iktidarın kendisini nasıl kurduğunu sorunsallaştırmaktan ziyade, akademik çabalarını modern devletin işleyiş biçimini eleştirmekle sınırlandıran yazarlar tarafından veri olarak alınmaktadır. Carl Schmitt, Siyasal Kavramı adlı eserinde hukuk ve siyaset felsefesi üzerine yürüttüğü tartışmanın başında, bu ortak bakışın kurucu özünü veciz bir biçimde tarif (ve aslında itiraf) etmektedir: "İçte barışı sağlamış, dışta da diğer egemenlerin karşısına mutlak egemen olarak çıkan bu siyasal birlik modelinde klasik olan nedir? Klasik olan, açık ve net ayrımlar yapabilme olanağıdır. İç ve dış, savaş ve barış, savaş esnasında asker ve sivil, tarafsızlık ve taraf olma; tüm bunlar klasik devlette birbirinden ayrılmıştır ve bilinçli bir şekilde birbirleriyle karıştırılmazlar" (Schmitt, 2012: 41). Schmitt'in pozitif anlam yüklediği bu ayrımlar esas olarak içerideki eşitsizliğin üzerini tahayyül edilmiş bir olağanüstü hal mantığı ile örtmeye yöneliktir. Kargaşa, savaş ve anarşi sınırların dışarısına atılmış (Agamben, 2008: 77)[4] olsalar da, vardırlar ve egemen erkin yokluğunda ya da iç ile dış arasındaki sınırların belirsizleştiği yerlerde içeride de ortaya çıkabileceklerdir. Öyleyse anarşi mefhumunun var oluşu, tam da bu varoluş üzerinden egemene bir olağanüstü halden bahsetme fırsatı vermektedir.

Bu fırsatı/olanağı vurgulayan Bauman'a göre de iktidar kendisini, durmaksızın ve kasten ürettiği savunmasızlık, belirsizlik ve "güvencesizlik" temelinde husule gelen "korku" hali üzerinden kurmaktadır. İnsanın savunmasız oluşu ve belirsizlik içinde bulunuşu, Musa kanunları ve bunları tebaaya tebliğ edenin otoritesi ya da bunları belirli bir düzen mantığı içerisinde uygulayanın egemenliği gibi, modern siyasal iktidarın da temelini oluşturur. İktidarlar otorite ve itaati, tebaalarını insanlık halinin bu iki lanetine karşı etkin bir biçimde koruyacakları "güvencesini" vererek sağlarlar (Bauman, 2014: 144-156). Başka

4 "Egemenliğe ilişkin barok kavrayış, diye yazar Benjamin, 'olağanüstü hale ilişkin bir tartışmadan gelişir ve hükümdara en önemli işlevi olarak olağanüstü hali dışlama-dışarıya atma (den auszuschliessen) görevini atfeder'" (Agamben, 2008: 77).

bir saikle de olsa bu yargıyı destekler biçimde Schmitt, yasanın kaynağının norm değil, normun içerisine kasten monte edilmiş istisna hali ve keyfilik olduğunu yazar. Yani Schmitt, "egemen olağanüstü hale karar verendir" (Schmitt, 2010, s. 41) derken aslında şunu demek istemektedir: Egemen, hayatın normal akışı sırasında "normun dışında hareket edebilme kudretine sahip olduğunu kanıtlayabilen"dir. Buna göre egemenliğin kaynağı normal hukuk düzeni içerisinde bulunan ama onu askıya alan gri bir alan olan olağanüstü halin varlığında yatar. Schmitt, bu akıl yürütmeye, zorlayıcı iktidarı meşrulaştırmak amacıyla başvurken, Benjamin, Arendt, Agamben, Neocleous, Badiou, Bauman gibi yazarlar ona küçük harfle (i)nsanı, meşrulaştırıldığı kadar hukuksal hale de getirilmiş şiddetin boyunduruğundan kurtarmak için başvurmaktadırlar. Schmitt'e göre doğal olan hukuk soslu şiddet iken, ikinci gruba göre aynı şiddet beşerin yapıp ettiklerinden neşet etmektedir ve iktidarın kurguladığı düzenek sayesinde doğal addedilmektedir.

*Homo economicus*un ister doğuştan isterse piyasanın dayatması neticesinde kötü olan "fıtratı" ile anarşik bir zeminde cereyan eden insani ilişkilerin ontolojik bir çatışma ruhuyla malul olduğu "verisi" hem muhafazakar hem liberaller tarafından paylaşılmakta (Malette ve Stoett, 2018: 110-112), bu iki veri, bu haliyle kurumsallaştırarak norm haline getirdiği olağanüstü hal ile birlikte toplumsal düzenin kurucu taşlarından birisi olmaktadır. Ulus-devlet ise kendi egemenliğini tam da bu sürekli anarşi (Lacher, 2006) ve güvenliksizlik (Neocleous, 2014a; Neocleous, 2014b) halini stabilize etme iddiası üzerinden tesis etmekte; kendi bekasını, artık vatandaş haline getirdiklerine asla gerçekleştiremeyeceği ve gerçekleştirmeyi istemediği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik vaatlerini sunmakla sağlamakta-üretmektedir; üstelik fıtratı gereği eşitsizlik ve adaletsizlik yaratmakla malul olduğu halde. Bu tablo realist uluslararası ilişkiler kuramcıları tarafından ustalıkla tasvir edilerek literatüre kazandırılmıştır. Örneğin insanoğlunun fıtratında var olduğu öne sürülen, Freudiyen ben (libido) - öteki (kıskançlık) dikotomisi temelli ölme-öldürme ve savaş arzusu, Kenneth Waltz tarafından *Man, the State and War*'da uluslararası politikaya uyarlanmış iç-dış ayrımı üç aşamada şematize edilmiştir (Elshtain, 1989: 54). Buna göre anarşinin de savaşın da kaynağı, aynı anda insanın doğası, egemen devletin doğası ve uluslararası sistemin doğasında aranmalıdır (Waltz, 2001). İdealizm-realizm dikotomisinin bir kanadı savaşsız bir dünyayı gerçekleştirilmesi mümkün olmayan "imkansız bir rüya" olarak (Mearsheimer, 2018: 20) görürken diğer tarafı ise böyle bir dünyanın liberal karşılıklı bağımlılıklar, uluslararası kurumlar ve liberal demokratik bir siyasal kültürün yaygınlaştırılması vasıtasıyla mümkün olabileceğini öne sürmektedir (Doyle, 2012).

2. Disiplinin İlk "Büyük Kabullenişi": Tahayyül Edilmiş İdealizm-Realizm Dikotomisi ve Varolanın Güvenlik Dolayımı Üzerinden Olumlanması

Bir önceki bölümde modern iç-dış ayrımını veri alan uluslararası ilişkiler yaklaşımları ile siyaset felsefesinin devleti meşru bir zemine oturtmak için çalışan perspektifi arasındaki büyük paylaşım ele alındı. Paylaşımın ana akım ve bazı eleştirel teorileri birbirlerine yakınsayan bir sınırlılığa zemin hazırladığı iddia edildi ve Foucault'dan Jessop ve Polanyi'ye, Agamben ve Neocleous'tan Hobson, Hobden ve Lacher'e çeşitli epistemolojik-ontolojik pozisyonlardan bu duruma getirilen eleştirilere yer verildi.

Bu eleştiriler ile kurgulanan izleği takiben makale, idealizm, realizm, Habermasçı eleştirel yaklaşımlar ve Levinasçı post-yapısalcı/eleştirel yaklaşımlar gibi birbirine uzak görünen entelektüel çemberlerin nasıl olup da yukarıda incelenen aynı *büyük paylaşım*ın paydaşları olarak ortak bir sınırlılığı paylaşabildiğini anlayabilmek için aşağıda uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkış ve gelişme koşullarını irdelemeyi öneriyor; bu bağlamda çalışmanın devamında idealizm ve realizm başta olmak üzere, modern egemenlik kavramının ve ulus-devletin meşruiyetini yeniden üretmekle malul yaklaşımların, siyaset felsefesinin bu 2500 yıllık Platoncu mirasını neden devraldığı, uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkış koşulları ve evrimi üzerinden kavranmaya çalışılacak. Bu bölümde disiplinin ilk "büyük kabullenişinin" tarafları, onların uluslararası düzenin işleyişine ilişkin argümanları çerçevesinde karşılaştırılacak, idealizm ile realizm arasında uluslararası düzenin ürettiği en temel çıktıların "güvenlik ihtiyacı" dolayımıyla sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından bir benzeşme olduğu iddia edilecektir. Bu nedenle, iki geleneğin karşılaştırılmasına geçmeden önce, sermayenin üretim biçiminin dönüşümüne bağımlı olarak ortaya çıkan (Davidson, 2009) ulus, ulus-devlet ve güvenlik kavramları üzerine bir mütalaa, idealizm-realizm dikotomisinin anlamlandırılması ve tartışmanın derinleştirilebilmesi için bir araç olarak sunulacaktır. Bu çerçevede devleti yaratan ve onun yeniden üretimini mümkün kılan dışsallığın modern formu (yani ulusçuluk) disiplinin ortaya çıkma koşullarıyla ilişkilendirilecektir. Böylece uluslararası ilişkiler disiplininin tam da bu modern formun meşruiyeti için gereken ideolojik araçlar ve kutsallık manivelasının imalatında edindiği rol gösterilmeye çalışılacaktır.

Avrupa'nın batısına kesintisiz sermaye akışının başladığı 1492 (Frank, 1992: 66-68) ve vergi sınırlarının belirdiği 1648'i izleyen süreçte siyasal birimlerin ülkesel egemenliklerinin çeşitli uzamlardaki evrimlerinden

bahsedilebilse de ulusal egemenlik kavramından bahsedebilmek için 19. yüzyılı beklemek gerekecektir (Hall, 1999: 7). Merkezi devlet formunun iktisadi temelleri, ticaret kapitalizminin ulaşabildiği hemen her şeyi ve her yeri bir "dünya-sistem"in içerisine çekmeye başladığı uzun 16. yüzyılda, üzerine inşa edilecek bina için daha önce olduğundan elverişli bir hale gelmişti. Bu yeni form, toprak aristokrasisinin aksine, elinde para bulunduran ve bu likiditeyi yeni yatırımlara dönüştürerek uzun mesafeli ticareti himaye eden burjuva sınıfı ile burjuvaya gerekli hukuksal-ekonomik özgürlük alanını, feodal toprak-hukuk düzeni ve hala bu düzene dayanmakta ısrar eden feodal lordlar hilafına açan monark arasındaki simbiyotik ilişki temelinde husule gelmişti. Eşitler arasında giderek "daha birinci" hale gelen hatta 14. Louis gibi örnekleri zamanla devleti kendi bedeninde cisimleştiren monarkların orduları (Tilly, 1990: 48-49), yeni yeni yükselen ve bir yüzyıl içinde ulusallaşacak vergi duvarlarını, bu duvarları müdafaa etmesi için feodal lordlardan "özgürleştirilmesi" gereken köylüyü (Lacher, 2006: 70) ve bu duvarların ardında varsıllaşan burjuvayı destekledi. Burjuva da hem kendisini hem de monarkın oturduğu başkenti varsıllaştıran ticaret düzeneğini geliştirdi. Büyük ordular kısa süre içerisinde ulusallaşacak ülke sınırlarını, uzun mesafeli ticaretin sırtını dayadığı bu yeni sınırlar ile ülkesellik, büyük orduları (Tilly, 1990: 5-8) ve ulusun kendisinden ayrılamayacak (Polanyi, 2010: 279-282) ancak sadece iktisadi bir unsur düzeyine de indirgenemeyecek (Polanyi, 2010: 294) ulusal para birimini besledi.

Bu yeni siyasal-iktisadi sistemin üst-yapısının hala eski feodal-dini hukuksal kaideler ile ayakta tutulmaya çalışılmasından kaynaklanan meşruiyet krizi, kısa süre içerisinde bireysel ve kolektif kimliklerin piyasa-sermaye penetrasyonu yordamıyla yeniden inşa edilmesine varacak, devlet ile çeşitli bireysel-toplumsal kimliklerin ilişkileri yeniden belirlenecektir (Hall, 1999: 171). Mutlak monarşilerde iktidar dönüşümünün burjuva devrimleriyle nispeten erken tarihlerde gerçekleştiği (Anderson, 2013) doğru olsa bile dönüşümün 19. yüzyılın eşiğinde sona erdiği tezi (Gerhard, 1981) kuşkuludur (Lacher, 2006: 100). Ulus-devlet, bu yeni siyasal-iktisadi sistemin üst-yapısını restore etmek ve düzen mantığının devamını sağlayabilmek üzere uluslararası hukuk, çok taraflı ilişkiler ve uluslararası-kurumsal bir mimari yapı ile birlikte, yukarıda sözü edilen gelişmeleri arkadan takip etmek suretiyle, 1648'den yaklaşık 200-250 yıl sonra, ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, 20. yüzyılın ortalarına uzanan biçimde ortaya çıkmıştır (Lacher, 2006). Söz konusu olan ulus ve onun iradesinin tüm bir sistemi meşrulaştıracak kutsal manivela olarak dini inanç ile yer değiştirmesidir. Eski kutsalın yani toprağın sahibi olan aristokrasi ya Britanya'da olduğu gibi dönüşümün önemli bir katalizörü olarak burjuvaya dönüşmüş ya da Fransa'da olduğu gibi dönüşümün önünde durmaya çalışmış ve mevcut konumlarından kanlı biçimde sökülüp atılmıştır (Moore, 1989: 3). Artık egemen, ulusal sınırlar ile tanımlı ulus ve onun iradesidir; ya da başka bir deyişle

artık "genel çıkar"ı temsil ettiği düşünülen bir devletin kurucu ilkeleri olarak, halk ve ulus kavramları doğmuş ve yerleşmiştir (Poulantzas, 2014: 187) denilebilir. Böylece 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde yalnızca Batı Avrupa'da değil, Doğu Avrupa, Balkanlar ve Rusya'yı da kapsayan bir ulusçuluk füzyonu ortaya çıkmıştır ve ulusçuluklar yeni ulusçulukları doğurmuştur.

Yukarıda ifade edildiği gibi uzun 16. yüzyıldan itibaren yavaşça belirmeye başlayan ulusal vergi alanlarının merkezlerinde peyda olan büyük ve güçlü ordular ulus-devletin ve onun hukukunun kendisini kurma sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bakımdan savaş ve kamusal güvensizlik halinin bizatihi kendisinin, tarihsel kapitalizmin ihtiyaçları nedeniyle, feodal bağlardan "kurtarılıp" "uluslar-arası" hale getirilmek zorunda olan yeni düzenin inşasında bir katalizör görevi görmüş olduğu ileri sürülebilir. Köylünün topraksızlaşması, şehirlere yığılma, yoksulluk, işsizlik, zorunlu göç gibi 19. yüzyılın son çeyreğinde zirvesine çıkan en temel modern çıktılar, yönetilenleri, aslında bu çıktıların ortaya çıkmasının nedeni olan mekanizmanın ta kendisine dayanmaya itecek bir güvensizlik durumu yaratmıştır. Ulus-devlet, aslında tam da kendisini var eden iktisadi-siyasal dönüşümlerin yarattığı çıktıları, kendi meşruiyeti için rıza devşirecek mekanizmayı sürdürmek için kullanacak, güvensiz ve kimsesiz bıraktıklarına güven sağlamak ve bir 'kimse' olmak iddiasıyla egemenliğini sağlamlaştıracaktır. Bu anlamda, uluslararası barış ve güvenlik meselesi bağlamında, gerek idealistlerin uluslararası hukuk ve kurumsallaşma söylemini vurgulamaları (Keohane ve Nye, 1973; Doyle, 1983; Nye, 1988; Keohane, 2012; Doyle, 2005) gerekse de realistlerin[5] insan doğası, güç, rekabet, anarşi, uluslararası yapı gibi temaların üzerinde durmaları (Carr, 1941; Carr, 1944; Morgenthau, 1954; Waltz, 1979) birbirlerine zıt yaklaşımlar olarak okunamaz. Nitekim Carr'ın iki savaş arası dönemin liberal-demokrasilerine getirdiği eleştiriyi tespit ve teslim eden Hobson'ın da belirttiği gibi, Carr'ın realizminin eleştirdiği şey aslında son kertede idealistlerin ütopyacılıkları idi, uluslararası moral ilkeler ve normativizm değil (Hobson, 2000: 59-61).

Yakın zamanda disiplinin tarihine ilişkin yapılan çalışmalar, idealizm-realizm ikili karşıtlığının disiplinin kendi kimliğini bulma ve ilan etme yolunda icat ettiği bir mit olabileceğini ortaya koymuştur (Wilson, 1998; Schmidt, 2012). Andreas Osiander, "ütopyacılık" ya da "idealizm" yakıştırmasının Carr tarafından Alfred Zimmern, Arnold Toynbee ve Norman Angell gibi yazarları

5 Uluslararası ilişkiler literatüründe, realizmin Edgar H. Carr ve Hans Morgenthau'nun çalışmaları ile ortaya çıktığına ilişkin yaygın bir kanı bulunsa da John M. Hobson, realist uluslararası ilişkiler yaklaşımının başlangıcını ırkçı-realizm adını verdiği, içerisinde Alfred Mahan, Halford Mackinder, Gustav Ratzenhofer ve Ludwig Gumplowicz'in bulunduğu bir grup yazara dayandırmaktadır (Hobson, 2012: 106).

naiflikle itham edebilmek için kullanıldığını öne sürerken (Osiander, 1998), Brain Schmidt de idealizm-realizm tartışmasının sadece bir mitten ibaret olmadığını ancak iki savaş arası dönemde değil; ikinci dünya savaşının ardından ortaya çıktığını öne sürmüştür (Schmidt, 2012: 94). Peter Wilson ise uluslararası ilişkiler literatüründe iki savaş arası döneme atfedilen 'idealist' etiketinin sorunlu olduğunu öne sürerek, ilgili dönemde uluslararası siyasete ilişkin birbirlerinden farklı çok çeşitli ve renkli bir entelektüel hareketliliğin var olduğunu göstermiştir. Buna karşın Wilson da bu dönemde uluslararası siyasete ilişkin yazanların büyük çoğunluğunun, dönemin literatürüne ana rengini vermiş bulunan liberal uluslararasıcı pozisyon içerisinden konuştuğunu inkar etmemektedir (Wilson, 2012: 28). O'na göre bu "büyük çoğunluk" da en azından üç ana kulvarda ele alınmalıdır: Uluslararası hukuka dayanan güçlü bir uluslararası otoriteyi barış ve güvenliğin koşulu olarak koyutlayan Hobbesyen kanat, uluslararası ilişkilerde müdahaleciliğe karşı çıkan ve laissez faire fikrini savunan Cobdenci kanat ve kalkınma ile refahı merkezine alan etkin ve fonksiyonel uluslararası yapıların tesisini öneren yeni liberal uluslararasıcı kanat (Wilson, 2012: 28-29).

Wilson'ın Carr'ın kendi fikirlerini ispat etmek için aynı fikri paylaşmadığı yazarları aynı torbanın içerisine gönderdiği ve uluslararası siyasete dair var olan literatürün çeşitliliğini görmezden geldiğine ilişkin tespiti yerinde olmakla birlikte, üç ana başlıkta topladığı hakim entelektüel malzemenin de en nihai kertede, uluslararası ilişkiler disiplininin yukarıda ele alınan sınırlarının ötesinde değil; içerisinde örgütlenmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininin tarihini birbirine zıt iki ideolojik kampın çatışması üzerinden okumanın kendisinin realist bir yakıştırma olduğu doğru olabilir. Ancak bu durumun ifşası, Carr'ın 'ütopyacı' olmakla itham ederek aynı torbada değerlendirdiği, disiplinin kendi tarih yazımında önemli bir kaynak olarak kodladığı, dönemin hakim entelektüel malzemesinin siyaset felsefesi ile işbirliği içerisinde çizilmiş sınırlarını ihmal etmeye sebep olmamalıdır.

Güvenlik ihtiyacı sadece sözleşmeci geleneğin Hobbesyen kanadı tarafından devletin toplumun üzerinde bir güç olarak tecessümünü meşrulaştıracak bir neden olarak sunulmamıştır. Liberal-idealist geleneğin kurucu düşünürleri de güvenliği devletli toplumun ve devlet yönetiminin kendi meşru temellerini üzerinde kurdukları bir zemin olarak tasavvur etmişlerdir (Neocleous, 2014a). Toplum üyelerinin üzerinde yükselen bir egemenin varlığı, mülkiyet hakkının merkezde bulunduğu bir düzeneğin ortak iyiyi oluşturduğu ve bu düzeneğin gerek tek tek bireylerin hürriyetleri gerekse topyekün olarak toplumun barış ve refahı için "zaruri"liği üzerine bina edilir (Locke, 2012: 83-84). Hem idealizm hem realizm hem de devletin bizatihi kendisi, varlık nedeni toplumsal alanın yeniden düzenlenmesinin meşrulaştırılması olan güvenlik düşüncesinden beslenir. Bu yeniden düzenleme hem uluslararası alanda hem de ülke sınırları içinde özel bir ekonomik düzen anlayışı ile deseklenmektedir.

Başka bir deyişle sosyal ve ulusal güvenliğin birleşik etkisi sayesinde güvenlik, kapitalist modernitenin siyasal düzenin imalatı için gerekli en önemli mekanizmalardan biri, sermaye ile devleti birleştiren bir iktidar rabıtası haline gelmektedir (Neocleous, 2014a: 118).

Modern liberal ve idealist düşüncenin Kant, Locke, Rousseau gibi kurucu babaların yaklaşımlarına ve Michael Doyle, John Rawls, Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Martin Wight, Headley Bull, John Mueller gibi yazarların uluslararası ilişkiler teorilerine temas eden eserlerine bakıldığında, idealizmi felsefi kaynakları bakımından realizmden ayıran sınırı fark edebilmek güçleşmektedir. Kant'a göre insanoğlu da bir hayvandır ve tüm hayvanlar gibi bir efendiye ihtiyaç duymaktadır. İnsanoğlunda kendi türdeşine karşı var olan nefret ve tiksintidir ki onu toplumsallaşmaya karşı çekingen kılar; doğa tüm olanaklarıyla insanın bu temel eğilimini baskılayarak onu hukukun üstün olduğu bir düzen mantığına itaate zorlar (Kant, 2006: 6-9). İnsanoğlunun hayatta kalmak amacıyla nasıl olup da kendi özgürlüğünü sınırlandırarak gücünü herkesin üzerinde bir otoriteye, egemene devrettiğini irdeleyen, insanın doğuştan kötü yaratılışta olduğuna ve toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için bu kötülüğü devlet tarafından sınırlanması gerektiğini düşünen Hobbes'un cümlelerinin yaklaşık bir yüzyıl sonra Kant'ın yazdıklarıyla olan paralelliği dikkat çekicidir; özellikle de Aydınlanma'nın insan aklı ve potansiyeline dair bir iyimserlik çağı olduğu ve Kant'ın bu çağın en önemli felsefe ikonlarından birisi olduğu hatırlandığında: "Hepsini korkutmaya yeterli bir güç olmadığı vakit, insanlar dostluktan zevk almazlar, insanın değer görme isteği, insanları barış içinde tutacak bir gücün yokluğunda herkesi bir diğerine saldırmaya itecek kadar büyüktür. Bu nedenle de devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş halindedir" (Hobbes, 2017: 93-94).

Bu noktada iki gelenek arasında kurmaya çalıştığımız analojiye, idealizmin insanın "özgür olarak doğduğu"na ilişkin genel geçer varsayımı üzerinden itiraz edilebilir. Zira Rousseau'nun insanın özgür doğduğu ancak daha sonra her yerde zincire vurulmuş olduğu yargısı bugün 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve onun ek protokolleri gibi 1945 tarihli BM Şartı'nın da temelini oluşturmaktadır. Ancak Rousseau'nun İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Toplum Sözleşmesi dikkatle okunduğunda, insanın bir zamanlar özgür olduğu varsayılan "altın çağ"ın tam da 18. yüzyılın sosyal gerçekliğini meşru bir kalıba dökebilmek için tahayyül edilmiş, fiktif bir görüntüden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Evet, insanlar doğuştan özgürlerdi ancak bu özgürlük hali Rousseau'nun doğa durumu adını verdiği uzak ve erişilmez bir geçmişin silik hatıraları arasında kalmıştı; artık "Bir toprak parçasının etrafını çevirip 'bu bana aittir' diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun da temelini atmıştı" (Rousseau, 1990: 135) ve bu yoldan geriye dönüş söz konusu değildi.

Üstelik Rousseau doğa durumu adını verdiği fiktif geçmişi insanlığın çocukluk hali olarak tanımlamış, -kurgusal dahi olsalar- demokratik eşitlikçi bir toplum yaşamını sürdüren, mülkiyetin ne olduğunu bilmeyen insanları mental ve toplumsal-iletişimsel yetileri henüz gelişmemiş mutlu ancak ilkel yaratıklar olarak tasvir ederek tarih dışına itmişti (Rousseau, 1990: 150-151). Diğer bir deyişle biyolojik, fiziksel, ve zihinsel yetilerini bildiğimiz çağdaş insan için, devlet erkine boyun eğmekten başka bir çare bulunmamaktadır. Dolayısıyla Rousseau da Locke ve Grotious gibi düşünsel eyleminin sonuçları bakımından aslında tam da Hobbes'un yaptığını yapmakta, içinde yaşadığı çağdaki modern devlet mekanizmasını meşru ve rasyonel bir temele oturtmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan Cenevreli filozofun Toplum Sözleşmesi'nde güvenlik kavramı bağlamında söyledikleri, Hobbesyen yaklaşıma benzerliği açısından çarpıcıdır:

> "…Bu sözleşme (toplum sözleşmesi) ile… -insanlar- kararsız ve iğreti bir durum yerine, daha iyi ve daha güvenli bir durum; başkalarının alt edebileceği güçleri yerine, toplumsal birliğin yenilmezleştirdiği bir hakkı seçmişlerdir…Toplum sözleşmesinin amacı sözleşmeyi yapanların korunmasıdır. Amacı isteyen araçları da ister; bu araçlarsa bir takım tehlikelerden, hatta bir takım kayıplardan ayrılmaz…yurttaş yasanın, "atıl" dediği tehlike üzerine yargı yürütemez artık ve hükümdar da, "devlet için çıkar yol senin ölmendir." dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır. Çünkü o zamana kadar güvenlik içinde yaşadıysa, bu koşulun gölgesinde yaşamıştır ve artık yaşamı yalnızca doğanın bir nimeti değil, devletin koşullu bir armağanıdır (Rousseau, 2013: 31-32)."

Günümüze yaklaştıkça ve odağımızı siyaset-hukuk felsefesinden uluslararası ilişkiler teorilerine çevirdikçe, idealist ve realist yaklaşımlar arasında var olan benzerlikler azalmaz. Modern devlet ve onun ürettiği çıktıların sürdürülebilirliği için meşruiyet çerçevesi yaratma bakımından birbirini tamamlayan iki gelenek arasında tahayyül edilmiş kalın çizgiler, yapay bir dikotominin biçimsel tezahürleri gibi görünmeye devam eder. Bu durum Morgenthau tarafından da *Scientific Man vs. Power Politics*'te vurgulanmaktadır:

"Gücün şerrinden kaçınma olanağı yoktur; ve bu durum, kişinin şöyle ya da böyle hareket etmesinden de bağımsızdır. İster kendimize yakın olanları bahane ederek harekete geçelim, istersek de gücün motive ettiği eylemin kötülüğünü bahane ederek eylemsiz kalalım, gücün şerrinden kaçamayız" (Morgenthau, 1947: 172). Morgenthau'ya göre siyasal etiğin idealist savunucuları, esasında kötülüğün etiği ile haşır neşir olduklarının farkında değillerdir. Siyaset ve yönetimde hiçbir fildişi kule yoktur ki yönetenler ve yönetilenler ile failler ve kurbanları, aynı anda batmış olduğukları kötülükten

izole edecek ideal bir düzeni işaret edebilmeye muktedir olsun (Morgenthau, 1947: 172-178).

8 Ocak 1918 günü Başkan Woodrow Wilson, kongreye yaptığı konuşmada uluslararası siyaset ve düzene ilişkin 14 prensip ortaya koymuştur. Bu prensiplerle gizli diplomasi ile kaba güç siyasetinin terk edilmesi istenirken, artık kendilerini modern birer ulus olarak tanımlamaya başlamış halkların kendi kendilerini yönetme haklarına saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Snell, 1954: 366-369). İlk bakışta uluslararası siyasete etik bir nizam verme çabası gibi görünen bu eylem, ABD'nin yükselen gücü ve tarihsel kapitalizmin dönüşen gereklilikleri ile birlikte değerlendirildiğinde, işlevi çıplak bir güç mücadelesini perdelemek olan, bir benzerine 17. yüzyıl Hollanda'sında, Hugo Grotius'un *De jure belli ac Pacis* 'inde (Savaş ve Barış Hukuku) rastlanan bir doğal hukuk atfı olarak okunabilir.

Tarihsel kapitalizmin periferiye doğru yayılma eğiliminde bir iktisadi sistem olduğu, 20. Yüzyılın başında Ortadoğu adı verilen bölgeyi içerisine çektiği ve burada ulus ve ulusçuluklar temelinde yeni siyasi örgütlenme biçimlerinin tertip edilmesine ihtiyaç duyduğu hatırlandığında, Wilson ilkelerinin özü olan kutsal self-determinasyon hakkının, kaba güç ve siyasal iktidarla simbiyotik ilişki içerisinde olan işlevi daha net anlaşılabilir. Bu bağlamda uluslararası barış ve güvenlik söylemi üzerinden uluslararası hukuk ve kurumların öne çıkartılmaları aslında halihazırda süregiden savaşın farklı bir yoldan sürdürülmesinden ibarettir. İdealistlerin uluslararası topluma uluslararası hukuk vasıtasıyla etik bir nizam verme çabaları, realistlerin güç politikaları ve söylemlerinin tamamlayıcısı, rıza üretim mekanizması kapsamında madalyonun öteki-gerekli yüzüdür. Özetle, gerek idealistler (dolaylı olarak) gerekse de realistler (doğrudan) egemen devleti Hegelyen anlamda, tarihin kendisine doğru aktığı en yüce amaç olarak işaret ettiklerinden, idealizm ve ralizm birbirlerine zıt değil, bilakis altyapısını uluslararası iktisadi sistemin oluşturduğu uluslararası düzenin bekası bakımından birbirlerini tamamlayan yaklaşımlardır.

3. Eleştirel Yaklaşımlar: Olanaklar ve Sınırlar

Bu bölümde Habermasçı eleştirel yaklaşımlar ile Levinasçı post yapısalcı-eleştirel yaklaşımların ulus-devleti ve onun egemenliğini yeniden üretmek bakımından ana akım teorilere dair yukarıda ele alınana benzer bir sınırlılığı paylaştıkları, uluslararası tarihsel-sosyoloji literatürüne de atıfla iddia edilmektedir. Morgenthau'nun güvenliği vatandaş-devlet-ulus bütünlüğü olarak aldığı ve bu bütünlüğü temsil eden ulus-devletin, rasyonel çıkarlarını güç peşinde koşarak maksimize etmesi gerektiğini düşündüğü yerde, küresel ekonomik sistem de, egemenin ulus-devlet olarak kavranmasına ihtiyaç duymaktaydı; lakin çok-uluslu şirketlerin yaygınlaşması ve küresel iktisadi düzenin yeni kurallarının

sistemi etkisine almaya başlamasıyla ulus-devlet vatandaş ilişkileri dönüşüme uğramıştır. Neo-liberal ekonominin insanı sürekli daha fazla tüketen bir müşteri, ulus-devleti de bu sürekli artan, çeşitlenen, hızlanan maddi ve düşünsel tüketimi sürdürülebilir halde tutan düzenleyici bir unsur olarak kodladığı yerde artık korunması gereken nesne de farklılaşmıştır.

Artık güvenliğin yeni referans objesi, realist uluslararası ilişkiler kuramının kabul ettiği şekliyle devlet değil, eleştirel yaklaşımların öne sürdüğü şekliyle insan ve onun -maddi, kültürel, sanatsal, ideolojik 'özgürlüğü'dür. Ancak ikinci durumun da ulus-devletin dönüşerek vardığı noktada, devlete rağmen ve onun eleştirisinden değil, devlet sayesinde, sermaye-devlet kompleksinin ihtiyaçları doğrultusunda ve devlet için bir söylem haline gelebilmiş olduğu ihtimal dahilindedir. Bu ihtimal adil-eşitlikçi-etik bir uluslararası düzen tahayyülüne ilişkin barındırdığı riskler bakımından eleştirel teoriye de temkinli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Ön yargıdan uzak ancak temkinli bir yaklaşım, eleştirel teoriler içerisindeki çeşitli yaklaşımları, modern egemenlik kavramı, iktidar ilişkileri ve kapitalizm-ulus-devlet simbiyozunun meşruiyetine ilişkin pozisyonları bakımından ayrıştırma olanağı verebilir.

Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem, iletişimsel etkinlik, iletişimsel etik (Habermas, 2001a, Habermas, 2001b) ve kamusallığın dönüşümü (Habermas, 2003) ile ilgili literatüre yaptığı katkı uluslararası ilişkiler kuramcılarının da ilgisine mazhar olmuştur. Kendilerine söz hakkı verilen iletişim halinde öznelerin, kendi rızalarına dayanan daha demokratik ve meşru bir uluslararası düzeni meydana getirebilme olanaklarına dair fikirlerinin, özneler arası ilişkilerin ontolojisini ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerin somut gelişmelerini kavrayamadığı gibi eleştiriler (Haacke, 2005) bir tarafa, bir çok kuramcıya bu temalar üzerinde düşünmek konusunda ilham vermiştir. Bu bağlamda Habermas'ın, Charles Baudelaire'in estetik modernitesi ile Nietzsche'nin estetizminden radikal biçimde farklılaşarak, rönesanstan miras kalan evrensel akıl temelinde inşa edilmesi gerektiğini düşündüğü ve bitmemiş bir proje olarak tanımladığı moderniteyi geri çağırması (Hanssen, 2004: 280) uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde, Robert Cox[6], Ken Booth, Fiona Robinson, Andrew Linklater, Karin Marie Fierke, Kimberly Hutchings gibi yazarlar için kullanışlı bir zemin sunmuştur.

Diğer taraftan Habermas, özneler arası iletişimi ve onların "kendi rızalarına dayanan" eylemleriyle meydana getirdikleri -yukarıda Foucault'nun fikirleri üzerinden sorunsallaştırılan ve aslında zorlayıcı iktidar ilişkilerinin alanı olduğu gösterilen- sivil toplumu idealize ederek, erdemli ve demokratik bir

6 Bu makale'de Robert Cox'un Gramsci'nin yanısıra Habermas'tan da etkilenmiş olduğu veri alınmakla birlikte, bu konuda bir tartışmanın var olduğu da not edilmelidir. Bu konuya ilişkin bkz: Anthony (Leysens, 2008:4).

siyasal pratiğin ancak bu tür bir etik zeminde (yaşam dünyasında) kök salabileceğini öne sürer. Habermas, iletişimsel akla dayalı sivil toplumu, söz konusu etik zeminin olanağı olarak ortaya koyar. Ancak yüceltip idealize etmiş olduğu sivil toplum alanının ya da diğer bir deyişle öznelerin iletişim kurdukları bu zeminin aynı anda zorlayıcı iktidarın da kendisini kurduğu alan olabileceğini yeterince hesaba katmakta isteksiz ya da çekingen davranır. Bu çekingenlik sivil toplum adı verilen alanın iktidarın kendisini kurma sorunundan yalıtık olarak da değerlendirilebileceğine ilişkin neredeyse psişik gibi görünen tehlikeli bir öngörü sayesinde ortaya koyulabilmektedir:

> "İletişimsel eylem kuramı dizge ve yaşama evreni ayrımını yaparak toplumsallaştırıcı etkileşimin özgün mantığını ortaya koyar; iletişim araçlarının birbirine zıt iki tipi arasında bir ayrım yaparak da kitle iletişiminin çift değerli gizilgücü karşısında bir duyarlılık oluşturur. Kamusal alanın liberalizm sonrası toplumlarda sınırlandırıldığı savına kuşkulu yaklaşır (Habermas, 2001a: 845)".

Burada bir parantez açarak Jürgen Habermas'ın analizlerinin temelde siyasal değil, kapitalist modernitenin eleştirisinden yola çıkan çok önemli ve derinlikli felsefi analizler olduğunu teslim etmek gerekir. Habermas'ın metinleri sıklıkla geri dönüşlere başvurarak kendilerini sınayan, yüzeysel anlamlarından ibaret olmayan çok katmanlı, analitik bir örüntüye sahiptirler. Öte yandan bu felsefi analizlerden yola çıkan Uİ kuramları, iktidar sorunu, tarihsel-toplumsal dönüşümleri ve bu dönüşümlerin ulus-devlet ve ulus-devletler sistemiyle olan ilişkilerini ihmal ettikleri ölçüde, çıktıkları yolun tam tersi bir doğrultuda, tahakküm mekanizmasının yeniden üretimini istemsizce desteklemeye, Beate Jahn'ın ifadesiyle liberal idealizmin kullanışlı bir son sürümü gibi hareket etmeye (Jahn, 1998) yönelmişlerdir. Kapitalist sistemin birey ve toplum üzerindeki kısıtlayıcı etkilerinin eleştirisinden yola çıktığı halde, küreselleşme ve neo-liberalizmin yarattığı iletişim ve kendini ifade etme olanaklarını en nihai kertede demokratik bir düzenin imkanı ya da tarlası olarak işaret etmekle neticelenen bu tutum, söz konusu imkanın, iktidara karşı değil tam da iktidar için açılmış olduğunu ihmal eder görünür. Bu tarlanın tarihsel kapitalizmin bireyi devasa bir kontrol ve iktidar ağının içerisinde hiç durmaksızın tüketmesi gereken özneler olarak kodladığı yerde kurgulanması, Habermas ve onu takip edenler için, sivil toplumun ontolojik yapısı ve iktidarla olan ilişkisi bakımından herhangi bir şüphe uyandırmaz. Bu noktada iktisadi-siyasal sistemin (dizge) bizatihi kendisinin sürekli genişleme ve büyüme ile malul olduğu (Wallerstein, 2010) ve süreğen biçimde artması gereken arzı emebilecek bir talebin sürekli olarak yaratılması esnasında bu iktisadi-siyasal sürece uyumlu yeni bir insan tipinin de imal edilegeldiği (imal edilmek zorunda olduğu) hatırlanmalıdır. Oysa Habermas'a göre - siyasetten tedricen temizlenecek, ekonomi politik için değil,

kendisi için var olan bir özel alanda zuhur eden (Habermas, 2003: 82-83) demokratik irade oluşumu ve buna binaen şekillenen yeni vatandaş-devlet ilişkileri, toplumsal üretimin eşitlikçi biçimde dağıtımı anlamına gelecek eşitlikçiliğin inşasında bir araçtır:

> "U. Preuss haklı olarak, bugün siyasal süreçte vatandaşın kamusal rolünün, refah devleti bürokrasilerinin müşterisinin özel alandaki rolüyle kaynaştığını vurguluyor: "Refah devletindeki kitle demokrasisi, 'toplumsallaşmış özel insan'diye paradoksal bir kategori yarattı. Genellikle müşteri diye tanımladığımız bu kategori, toplumsal anlamda evrenselleştiği ölçüde, vatandaş rolüyle de kaynaşıyor". Demokratik evrenselcilik bir genelleşmiş partikülarizme dönüşüyor (Habermas, 2003: 42-43).

Diğer bir deyişle liberal sosyal devlet politikaları sayesinde artık tüketici ve vatandaş arasında bir karşıtlık-uygunsuzluk değil; dolaysız bir üstüste binmişlik vardır ve olmalıdır. Bu bakış açısının, soğuk savaş sonrası içerisine girilen yeni küreselleşme döneminde uluslararası ilişkiler disiplinine yansıması literatürde, liberal iktisadi-toplumsal sistemin gerekli "eleştirel" dokunuşlar yapıldığı taktirde, ulus-devlet ile ulus-devletler sistemini dönüştürecek hatta adil bir uluslararası düzenin kapısını aralayabilecek bir anahtar işlevi görebileceğine dair tehlikeli bir güven duygusu yaratmak şeklinde olmuştur. Oysa kapitalizm ile ulus-devlet ve ulus-devletler sisteminin simbiyotik ilişkisi (Callinicos, 2007; Rosenberg, 2005; Davidson, 2009) yeterince irdelenmediğinde, ulus-devlet ve onun politikalarının Habermasçı eleştirel kuram çerçevesinden yapılan "eleştirisi", ulus-devletin meşruiyetini liberal bir uluslararası ilişkiler düzeninin tarihsel ihtiyaçları çerçevesinde yeniden üretmenin ideolojik aracına dönüşmektedir.

Frankfurt Okulu'nun ikinci nesil temsilcisi Jürgen Habermas'tan beslenen kuramcıların, disipline getirdikleri farklı katkı ve perspektifler paranteze alındığında uluslararası ilişkilerde etik tartışması bağlamında bazı noktalarda ortaklaşan temel bir bakış açısı sundukları görülmektedir. Bu bakış açısına göre uluslararası ve ulusal olana dair tek değilse de en önemli sorun uluslararası olanla ulusal olanın artık iç içe geçtiği düzenin adaletsiz, eşitsiz yapısı ve insanın gelişimini-özgürlüğünü baskılayan işleyişidir. Bu işleyişten "özgürleşim" kendi kendine gerçekleşemez. Bu bakımdan Habermas her ne kadar Kant'ın evrensel *akl*ın varlığına inancını takdir etmişse de onun formalizm ve kavramları soyutlama eğilimini yadsımış, özgürleşimin ancak "eylem" vasıtasıyla[7] mümkün

---

7 Teorik çerçevenin silahsızlanma ve çevreyi koruma protokolleri gibi sınırlı diplomatik konularda pratiğe dökülme olanakları ve zorluklarına ilişkin ilginç bir çalışma için bkz: (Deitelhoff ve Müller, 2005).

olabileceğini belirtmiştir (Rustin, 1999: 170). İletişim kanallarının açıldığı, ötekini tanımanın merkezi bir değer haline geldiği eğitim ve medya gibi araçların "özgürleşim" hedefine koşulduğu, bu sayede -BM'nin başarısızlığının aksine- dünya vatandaşlarının dayanışmasının, bir tür kozmopolitan uyum yarattığı (Habermas, 2001b: 105-107), işbirliğinin teşvik edildiği, daha iyi ve erdemli bir normatif çerçevenin yaratıldığı ve böylece uluslararası ilişkiler düzeninin adil hale getirildiği bir düzlemde, devlet de teoride vatandaşlarına vaat ettiği özgürlük, eşitlik ve kardeşliği sağlayabilecektir (Habermas, 2001b). Ne var ki, Habermas ve onu takip eden Uİ kuramcılarının işaret ettikleri "yeni düzen"in Soğuk Savaş'ın ardından beliren maddi ve düşünsel imkanlarının, ulus-devlete rağmen değil, tam da ulus-devlet ile simbiyotik ilişki içerisinde olan küresel uluslararası iktisadi sistemin dönüşen ihtiyaçları doğrultusunda husule geldiği bir vaka olarak orta yerde durmaktadır. Bu nedenle de söz konusu yaklaşımlar, eleştirdikleri düzenin daha sürdürülebilir biçimde yeniden yaratılabilmesine yarayacak ideolojik bir üst-yapıyı, adaletli, eşitlikçi, etik ve demokratik bir yeni düzen perspektifi olarak sundukları şüphesini uyandırmaktadır.

Teorinin her zaman birisi ve bir amaç için var olduğunu yazan Cox, disiplinde genel geçer paradigmayı tartışmaya açan çalışmasında uluslararası ilişkiler teorilerini problem-çözen teoriler ile eleştirel teoriler olarak iki gruba ayırır (Cox, 1981: 128). Buna göre problem çözücü teoriler, dünyayı olduğu gibi alarak halihazırda var olan güç ilişkileri ile bu ilişkileri düzenleyen kurumsal mekanizma ve yapıları, muhtemel tehdit ve pürüzlerden etkilenmeyerek ayakta kalacak biçimde regüle etmeyi amaçlamaktadır. Bunun karşısında eleştirel teoriler ise geleneksel düzen mantığına masafeli yaklaşarak, bu düzenin nasıl tesis edilmiş bulunduğunu sorgular; toplumsal ve siyasal güç ilişkileri ile kurumları değişmez veriler olarak almak yerine bunların kökenleri ile gelecekte alabilecekleri formları sorgular (Cox, 1981, 128-130). Bu bağlamda Westphalian uluslararası ilişkiler düzeninin gelecekte alabileceği formu sorguladığı 1992 tarihli çalışmasında Robert Cox, çeşitli ulusların ve geleneklerin "karşılıklı olarak birbirlerinin varlıklarını tanımalarını", -Habermas'ın iletişimsel eylem kuramını anımsatan biçimde- post hegemonik adını verdiği adaletli düzenin anahtarı olarak işaret eder (Cox; 1992: 144).

Stephen Gill, modern uluslararası sistemin kuruluşunu ve işleyişini tarihsel bir perspektiften ele aldığı detaylı çalışması, *Power and Resistance in the New World Order*'da daha adil bir post-Westphalian düzen ile küreselleşme ilişkisine karşı Cox'tan daha temkinli ve mesafeli bir pozisyon alsa da küreselleşmenin, mevcut güç yapılarının taşlarını yerinden oynatarak merkezin hegemonyasını sarstığını ve uluslararası politikanın daha çoğulcu bir hal almasına yol açtığını öne sürer (Gill, 2006: 26-28). Habermas'ın söylem etiği kavramından yola çıkarak yazan Linklater'a göre de sistemdeki öznelerin söz hakkı ve iletişimsel bağlantıları arttırıldığı ölçüde daha adil bir uluslararası

düzenin normatif çerçevesinin çizilebilmesi mümkündür. Buradaki en önemli nokta, sözü edilen normatif çerçevenin sistemdeki tüm aktörler tarafından meşru bulunmasıdır; bu da normlar ve onlara bağlı kurumların demokratik biçimde inşa edilmesine bağlıdır (Linklater, 2005).

Çokuluslu şirketlerin yaygınlaşması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, hükümet dışı örgütlerin yaygınlaşması gibi gelişmeleri izleyerek, Westphalian uluslararası ilişkiler düzeninin 20. yüzyılın sonuna yaklaşırken sarsıldığı gözlemini yapan Cox, tüm bu gelişmeleri çevrecilik, feminizm ve barış aktivizmi gibi sınıraşan hareketlerin önünü daha fazla açacak olanaklar olarak not eder. Cox'a göre bu yeni durum, Hedley Bull'un *new medievalism* (yeni ortaçağcılık) adını verdiği, daha az baskıcı bir topluma doğru yönelecek evrimin temeli olmaya adaydır (Cox, 1992: 144). Hedley Bull 1977 yılında yayımladığı *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* adlı kitabında, küreselleşmenin yarattığı yapısal unsurların sonuçlarını ele alır. Bull'a göre küreselleşme modern ulus-devletler sisteminin gerilemesine yol açacak bir dizi sonucu beraberinde getirmiştir. Devletlerin yerel-coğrafi düzeyde işbirliğine gitmeleri, bir çok egemen devletin üniter düzeninin dağılma belirtisi göstermesi, devletler dışında güç odaklarının belirmesi, teknolojik gelişmelerin tüm insanları birbirine bağlayan biçimde gelişimi, çokuluslu ve ulus-aşan şirketler-örgütlerin yaygınlaşıp güçlenmeleri bu sonuçların başlıcalarıdır (Bull, 2002). Ona göre tüm bu sonuçlar gelecekte daha da billurlaşarak, egemenliğin ortaçağ Avrupa'sında kilise, imparatorluk, krallıklar ve yerel lordlar arasında paylaşılmasına benzer bir düzeni geri çağırabilir. Ortaçağ Hristiyan Avrupa düzeni her ne kadar savaş ve düzensizlikle malul olsa da, egemenliklerin mutlak olmadığı benzer bir düzen, çağdaş kurumlar ve regülasyonlar ile daha güvenli ve barışçıl bir dünyanın kapısını açabilir (Bull, 2002: 275).

Bull ve Cox, Booth ve Linklater gibi yazarlarda da var olan ortak bir sınırlılığı paylaşıyor gibi görünmektedir. Her iki yazarın da küreselleşmenin sonuçlarına bakarak ulus-devlet egemenliğinin aşındığını tespit ettikleri, bu sonuçlar ile aşınmanın gelecekte adil bir uluslararası düzenin tesis edilebilmesinin önünü açabileceğini öngördükleri yerde, zaten ulus-devlet, sözü edilen sonuçları yaratan uluslararası iktisadi sistemle ve küreselleşmenin bizatihi kendisi ile simbiyotik bir ilişki içerisinde çalışmayı sürdürmektedir (Bauman, 2012; Jessop, 2009; Neocleous, 2014a). Geleneksel ulus egemenliğinin törpülenerek şekil değiştirdiğini düşünen Zygmunt Bauman'a göre, küreselleşme çağında post/modern bireyin güvenliksizliği nosyonu ile ulus-devlete biçilen (ya da onun kendisine biçtiği) yeni rol arasında rastlantının ötesinde bir ilişki bulunmaktadır. Ona göre bu dönemde ulus-devlet kendisini, emek piyasasının yumuşatılması ve emek güçlerinin piyasa açısından hesaba katılmasını gerektirmeyecek biçimde etkisizleştirilmesi rolüyle sınırlandırılmış bulur. Ulus-devlet de varlığını sürdürebilmek için bu yerel karakolluk görevini üstlenmiş,

yurttaşların karşı karşıya oldukları gerçek ve farazi tehditleri savuşturma rolünü kabul etmiştir (Bauman, 2012: 107, 122-123). Oysa Mark Neocleous'a göre ise ulus-devlet, bu gerçek ve farazi tehditleri yalnızca savuşturmak değil onları üretmek ve kamuoyunun satın alacağı biçimde sunmak misyonuna da sahiptir (Neocleous, 2014a).

Bauman'ın aksine devletin piyasa güçlerine karşı bir güç erozyonuna uğradığını dahi kabul etmeyen, devletin bir bakıma siyasete geri döndüğünü yazan Bob Jessop'a göre, ulus devlet yalnızca şekil değiştirmekte, özelleştirme ve uluslararasılaştırmanın bu şekil değişikliğinin dışavurumları olduğu bir düzlemde anahtar rolünü sürdürmektedir (Jessop, 2009: 318). Söz konusu şekil değişikliği güvenlik kavramının da dönüşümüne sebep olmuştur. Ancak eleştirel güvenlik çalışmalarının önemli bir kısmı, güvenlik kavramındaki dönüşüm ve derinleşmeyi, güvenliğin geleneksel devletçi paradigmanın etkisinden kurtulmasına yönelik bir değişim olarak okumaktadır. Örneğin Aberystwyth Ekolü'nden Ken Booth, güvenlik kavramının kapsam ve derinliğini geliştirerek disiplinin tarihsel ve güncel meseleleri kavrayabilme kapasitesi ve niteliğine katkı sunmuştur (Booth, 2012). Ancak bu tüm bu katkılar, küreselleşme ve ulus-devletin içerisinde bulunduğu simbiyotik ilişkiyi ve bu ilişkinin geleneksel güvenlik yaklaşımlarının dönüşümünde oynadığı rolü değerlendirmekte çekingen kalmıştır. Bu bağlamda Aberystwyth Ekolü'nün dünya düzeni, neo-liberal küreselleşme, uluslararası ekonomi-politik gibi konulara yeterince yer vermemesi bir tarafa (Kolasi, 2014), ekol, insan güvenliği, feminist ve ekolojik siyaset yaklaşımları gibi özgürleşim yanlısı hareketlerin, kendilerini yukarıda sözü edilen simbiyotik ilişkinin açtığı alanda var etmeleri üzerinde de durmamıştır.

Yukarıda eleştirdiğimiz eleştirel yazarlara dair iki noktayı teslim etmek önemlidir. İlk olarak ana akım yaklaşımların aksine bu yazarlara göre, devlet, ulus-devlet ve ulusun tarihsel gelişimi ile bu fenomenlerin ontolojik yapıları incelemeğe değerdir. İkinci olarak, söz konusu yazarların imgeleminde ve ortaya koydukları entelektüel-kuramsal çabalarda, bu inceleme nesneleri, batıda devasa bir kontrol-gözetleme ağının "zorlayıcı iktidar" yükü altında ezilen, doğuda açlık, savaşlar, baskı ve yersiz yurtsuz bırakılma gibi olumsuzluklarla yüzleşen insanın içinde bulunduğu açmazları kavrama yolunda anlamlı duraklar oluşturmaktadır. Öte yandan, bu yazarların ortaya koydukları "eleştiri", ilgili fenomenlerin fıtratına değil, onların formları, dünyayı, kendilerini ve insanı kavrayışları ve işleyişlerine ilişkindir. Diğer bir deyişle Jürgen Habermas'tan beslenen literatürün bizatihi kendisi, uluslararası ilişkilerin içerisinden çıkarak, uluslararası olanın eksiklerini gidermeye, onu tamir etmeye çabalamaktadır. Bu anlamda bu literatür kendisini, en nihai kertede eleştirdiği şeyin, daha adil, daha insancıl, daha yardımsever, daha hoşgörülü, çevreye daha duyarlı kısacası daha sürdürülebilir bir forma büründürülebilmesi için gereken dönüşümlerin üst-

yapısını kurgulamakla sınırlandırmış bulunmakta, bir bakıma eleştirdiği şeyi dünyanın dönüşen maddi ve manevi ikliminde hayatta kalabilecek şekilde yeniden dizayn etmek için gerekli meşruiyet zeminini üretmektedir.

Daha adaletli ve eşitlikçi bir düzenin tesisine ilişkin eleştirel çaba Habermas'tan etkilenen eleştirel kuramcıların düşünceleriyle sınırlı değildir. İlk bölümün sonunda belirtildiği gibi, Levinas'ın "bütünüyle öteki" kavramı temelinde geliştirdiği etik düzenek de, bazı post-yapısalcı yazarlar tarafından, uluslararası ilişkilere hakim olan şiddet ve nefret sarmalını aşabilmek amacıyla seferber edilmiştir. Richard Devetak'a göre bu noktada post-yapısalcı yazarlar arasında iki etik eğilim ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da eserlerine atıf yapılan Richard Ashley ve Rob Walker'ın başını çektiği ilk eğilimde ortak olan modern egemenlik kavramının iç-dış ve dost-düşman dikotomileri ile egemen devletin sınır mantığının eleştirisidir; ve dışlayıcı egemenlik etiğinden yapısal bir kopuşu önerir. İkinci post-yapısalcı eğilim ise şu an var olandan daha adaletli bir uluslararası düzenin tesisi için, ben değil, ötekinden yola çıkan Kantçı ve Levinasçı bir etik çerçeve sunmaktadır (Devetak, 2013: 281).

Aşağıda, post-yapısalcı literatürün Levinas'ın etiğini esas alan kanadının da daha adaletli, eşitlikçi ve barışçıl bir uluslararası düzenin tesisine ilişkin önerileri noktasında, Habermas'tan etkilenen eleştirel kuramcılara benzer bir sınırlılığı paylaştıkları öne sürülecektir. Post yapısalcı uluslararası ilişkiler literatürünün, Foucault, Agamben ve Benjamin'in fikirlerinden ilhamla anarşi-düzen, iç-dış, sivil toplum-devlet ayrımlarını sorunsallaştıran birinci eğiliminin tam aksine, ikinci eğiliminin temelinde, ben ile öteki arasında Kantçı ve Levinasçı anlamda kapatılamaz bir açıklık (Badiou, 2003: 33-35) olduğuna ilişkin ontolojik bir varsayım bulunmaktadır. Buna göre öteki benden ontolojik olarak tamamen farklı bir 'bütünüyle öteki'dir. Levinas'ta ben ile öteki (ve/veya başka) arasında, insan ile tanrı arasındaki mutlak farklılık ve uzaklıktan kaynaklanan bir farklılık ve uzaklık vardır. Ancak tanrısal olanın tezahürü hem bende hem ötekinde (başkada) bulunur. Etik, benden bütünüyle başka olan ve varoluşunda tanrısal bir tezahür bulunan ötekiyi öldürmeme ilkesi üzerinde kurulmuştur. "Öteki, benin öldürmeye cezbolunabileceği tek odaktır. Bu cinayetin cezbediciliği (ve aynı anda imkansızlığı) "suret" imgelemini ortaya çıkartan, onu kuran şeyin kendisidir. Bir suret (ve/veya yüz) ile yüz yüze gelmek, 'öldürmeyeceksin' emrini duymaktır. 'Öldürmeyeceksin' emrini duymak ise sosyal adaletin ta kendisidir" (Levinas, 1997: 9). Benliğin varlığı Levinas'ın felsefesinde matematiksel bir kesinlikle, ancak -zaten kapatılamaz olan- mesafeyi koruyarak kendisini gösteren ötekinin yüzü-sureti ile eşleştirilir:

> "Herhangi biri çıplaklığıyla -yüzüyle- kendini ifade ediyorsa, bana çağrı yapma, benim sorumluluğum altına girme konumundadır; işte o andan başlayarak artık hep ona yanıt vermek durumundayımdır. Başkasının

> bütün jestleri bana hitap eden işaretlerdir…Kendini ifade eden başkası bana emanet edilmiştir…Başkası beni ona karşı duyduğum sorumluluk aracılığıyla birey haline getirmektedir. Başkasının ölümü benliğimin sorumlu kimliğinde beni yaralar (Levinas, 2006: 17)"

Levinas'ta suret, öteki (ve/veya tanrı) ile dolaysız ve çıplak bir karşılaşmayı imlemektedir. Bu bakımdan, "öldürmeyeceksin", yalnızca bir emir değil, sosyal adalet ve eşitliği sağlayacak etiğin çekirdeği ve tecessüm ettiği andır (Levinas, 1997: 8-9). Bu bakımdan, Habermas'ın iletişimsel etiğini temel alan eleştirel literatür ile Levinas'ın "bütünüyle öteki" etiğinden etkilenen, post-yapısalcı literatür (Campbell, 1994; Campbell, 1998; Fryer, 2004; Hansen, 2006; Hansen, 2015; Neuman, 1996), gerek uluslararası siyaseti kavrayış gerekse de adaletli ve eşitlikçi bir sistemin nasıl olması gerektiğine dair önerileri bakımından birbirine yaklaşmaktadır. Örneğin, Bosna'da yaşanan soykırım, katliamlar ve bölgeye yapılan uluslararası müdahaleyi konu alan detaylı incelemesinde Campbell, barış içerisinde ve adaletli bir düzenin temeline, Levinas'tan hareketle ötekinin yaşama hakkına saygıyı yerleştirir (Campbell, 1998). Campbell'in Balkanlar'da yaşanan bu dramdan hareketle, herhangi bir teritoryal sınır tanımaksızın tüm yeryüzüne ve tüm insan bilincine yayılması gerektiğini düşündüğü "sorumluluk" ilkesinin kaynağı da yine Levinas'ın etiğinde bulunmaktadır:

> "…Mutlak Başka'nın tezahürü (epiphanie) yüzdür; Başka bana yüzde çıplaklığıyla, yoksunluğuyla seslenir, sorgular ve buyurur. Başka beni alçakgönüllülüğüyle ve yüksekliğiyle sorguya çeker. O görür ama kendisi görünmez kalır ve tam da bu yolla ilişkiye girerken kendini çeker, mutlaklığını korur. Mutlak Başka Başkası'dır. Ve Aynı'nın Başka tarafından sorgulanması yanıt vermeye zorlayan bir uyarıdır. Ben, sanki özgürce karar verebileceği bir yükümlülük ya da ödev söz konusuymuş gibi, yanıt verme zorunluluğunun bilincine varmakla yetinmez yalnızca. Tam da kendi konumunda, Ben, baştan başa sorumluluktur…Ben olmak bundan sonra sorumluluktan kaçmamak anlamına gelmeye başlar… (Levinas, 2003: 121-122)"

Öyleyse Levinas'ta erdem, kendi ile öteki arasında varsaydığı mutlak açıklığın özenle korunan mevcudiyetinde, benin ancak ötekine karşı -tam da söz konusu mutlak açıklık nedeniyle- duyumsadığı sorumluluk duygusu üzerinden açığa çıkabilmektedir. Diğer bir deyişle ben ancak bütünüyle ötekine karşı duyduğu sorumluluk üzerinden gerçekten var olabilecektir. "Bu varlık artışı, *ben olmak* denen bu varoluşsal aşırılık, kendiliğin varlıktaki bu çıkıntısı, sorumluluğun genişlemesi biçiminde gerçekleşir" (Levinas, 2003: 122).

Ancak etiğin temeline salt ötekinin yaşam hakkını yerleştirmek birkaç açıdan sorunlu gibi görünmektedir. İlk olarak bu konumlandırma, insanın varlığının-benliğinin en önemli amacının hayatta kalmak olduğunu öne süren Hobbesyen-iktisadi yaklaşım ile bu yaklaşımı ortaya çıkartan neden-sonuç ilişkilerini (kıt kaynaklar, sınırsız ihtiyaçlar, insan doğuştan kötüdür) -veri almasa da- hatırlatması bakımından tedirgin edicidir. Oysa insan salt hayvani bedeninden müteşekkil bir yaratık olmadığı gibi güvende tutmayı arzuladığı tek yanı da fiziksel bütünlüğü değildir. Alain Badiou salt hayatta kalma ve öldürmeme (Levinas, 1997: 7-10) üzerinden kurgulanan bir etik düzeneğe karşı çıkar. David Campbell'in, herhangi bir spesifik program önermeksizin, ötekini hayatta tutma motivasyonundan hareketle geliştirdiği Levinasçı sorumluluk ilkesini tüm yer küreye yaymak, bir anlamda ülkesel sınırlardan azade kılmayı önerdiği yerde (Campbell, 1994: 457), Badiou, Birleşmiş Milletler'in temel yargı organı olan Uluslararası Adalet Divanı'nın ve NATO'nun Yeni Dünya Düzeni'ne karşı çıkmaya çalışan herkesi, her yerde 'insan hakları' adına bombaladığını, tutuklayıp yargıladığını ve cezalandırdığını öne sürer (Badiou, 2003: 12-13).

Ona göre tüm bu eylemler gibi uluslararası sistem de kendisini Levinasçı 'bütünüyle öteki' kavramının temel oluşturduğu bir etik kavrayışı üzerinden meşrulaştırarak yeniden üretmektedir. Badiou'ye göre esas üzerinde durulması gereken kötülük iki parçalıdır: a) öldürme ya da öldürmeme hakkının mutlak bir 'iyi'nin sureti vasıtasıyla elde tutulması. b) İnsan kavramının yalnızca onun fiziksel-hayvani bedeninin bütünlüğüne indirgenmesi. Siyaset felsefesinin yaklaşık 2500 yıl önce sorduğu ilk sorulardan birisinin "iyi ve erdemli yaşam nedir" olduğu hatırlandığında etiğin temeline hayatta kalma/hayatta bırakma temelli bir felsefi sistemi yerleştirmek ilginç bir gerilemeye işaret ediyormuş gibi görünmektedir. Tüm bunlar bir tarafa, kapitalist dünya-sistemin neo-liberal aşamasında, küresel ekonominin kurallarının "tüketici insan"ı ve onun haklarını merkeze koyması ile aynı küresel ekonominin, hükümetleri sosyal-güvenlik mekanizmalarını gevşeterek bireyleri "serbest" piyasanın insafına terk etmeye teşvik etmesi de insan hakları kavramının aslında zorlayıcı iktidarın ihtiyaç duyduğu ve açtığı alanda geliştiğini göstermesi bakımından dikkat çekidir.

Sonuç

Bu çalışma, ana akım, Habermasçı eleştirel ve Levinasçı post yapısalcı-eleştirel uluslararası ilişkiler teorilerinin dünyayı anlama ve onu dönüştürme noktasında belirli bir sınırlılığı paylaştığını ve bu bakımdan benzeştiğini öne sürmüştür. Ne güç mücadelesinin hüküm sürdüğü, kaynakların kıt olduğu kaotik bir dünyada devleti ehven-i şer olarak gören teoriler, ne gerekli kurumsal düzenlemeler yapıldığı takdirde uluslararası ilişkilerin etik bir nizam

kazanacağını varsayan yaklaşımlar ne de kapitalist üretim biçiminin sosyo-politik veçhesinin büründüğü son fazı, kapitalist modernitenin yan etkilerini tersine çevirebilecek bir olanak olarak işaretleyen "eleştirel" perspektifler bu sınırlılığı aşabilmiştir. Her dört damar da en nihai kertede siyaset felsefesi ile girdikleri simbiyotik ilişkiden, devleti değişen şartlarda zamanın ruhuna uygun biçimde yeniden üretebilmenin ideolojik araçlarını imal ederek çıkmıştır. Bu iddiayı tartışabilmek üzere öncelikle devletin toplum ve insanı önce kimsesiz bırakan sonra da kimsesizlere bir kimse olmak iddiasıyla ortaya çıkan özü ve fıtratına ilişkin, dilsel pratikler, iktidar ilişkileri ve modern egemenlik kavramının temellerini sorgulayan tartışma net bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, yukarıda sözü edilen simbiyotik ilişki ve işbirliğinden üreyen sınırlılık irdelenmiştir.

Ancak uluslararası ilişkiler teorilerinin paylaştığı bu sınırlılığın temel bir nedeni de uluslararası ilişkiler disiplinini ortaya çıkartan tarihsel-toplumsal koşullardır. Bu bağlamda, disiplininin doğuşuna varacak tarihsel gelişmeler merkezi devlet, ulusal devlet ve en nihayetinde ulus-devleti ortaya çıkartan tarihsel-sosyolojik koşullar izlenerek değerlendirilmiş, böylece disipline damgasını vuran söz konusu sınırlılığın kökenlerine inilmeye çalışılmıştır. İdealizm-realizm dikotomisinin ilgili sınırlılığı ne şekilde beslediği, bu dikotominin, aslında bir büyük tartışma değil; bir ortaklaşa büyük kabullenişin tezahürü olduğu, bu kabullenişin disiplinin ortaya çıktığı tarihsel izlek üzerinde hangi kırılma anları ve sürekliliklere tekabül ettiğine işaret edilerek gösterilmiştir. Makalenin son kısmında öncelikle eleştirel teorinin daha kapsayıcı bir siyasal topluluğun kurulması hedefine ilişkin Habermasçı perspektifi ele alınmış, ilgili perspektifin vardığı sonuçlar bakımından bir eleştirisi yapılmıştır. Bu yaklaşımı takip eden yazarların, ilgili hedef çerçevesinde ürettikleri entelektüel malzemenin uluslararası tarihsel sosyoloji literatürünün aksine, en nihai kertede tıpkı idealizm-realizm (ya da türevleri) gibi "sorun çözmeye" hizmet ettiği, eleştirdiği zeminin sürdürülebilir bir şekilde devamını sağlayacak entelektüel malzemeyi ürettiği öne sürülmüştür.

Makalede post-yapısalcı uluslararası ilişkiler çalışmalarının, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki kısır döngüye ilişkin sundukları perspektiflerin, uluslararası tarihsel sosyoloji çalışmalarının katkılarını desteklemek için, eleştirel bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı sorusu üzerinde de durulmuş; soru ilk ve son bölümde olmak üzere iki aşamada değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ilk bölümde, Foucault, Agamben ve Benjamin'in yaklaşımlarından yola çıkarak egemenlik ve iktidar kavramlarını, iktidarın kendisini iç-dış, iyi-kötü, anarşi-düzen dikotomileri üzerinden nasıl kurduğunu sorgulayan yazarların, uluslararası ilişkiler teorileri literatürüne özgün bir katkı sunabildikleri savlanmıştır. Son bölümde ise, Levinas'ın "bütünüyle öteki" kavramını temel alarak uluslararası ilişkilere etik bir nizam verme arayışında

olan yazarların, tıpkı eleştirel uluslararası ilişkiler teorilerinin Habermasçı kanadı gibi, eleştirdikleri zemini yeniden üretmek tehlikesiyle karşı karşıya bulundukları öne sürülmüştür.

Kaynakça

Abeles, Marc (2012), *Devletin Antropolojisi* (Ankara: Dipnot Yayınları) (Çev. Nazlı Ökten).

Agamben, Giorgio (2005), *İstisna Hali* (İstanbul: Otonom Yayıncılık) (Çev. Kemal Atakay).

Agamben, Giorgio (2008), *Olağanüstü Hal* (İstanbul: Varlık Yayınları) (Çev. Kemal Atakay).

Agamben, Giorgio (2013), *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. İsmail Türkmen)

Aktoprak, Elçin (2004), "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler,* 1(4): 23-58.

Anderson, Perry (2013), *Lineages of the Absolutist State* (London: Verso).

Anievas, Alexander (2005), "Critical Dialogues: Habermasian Social Theory and International Relations", *Politics,* 25 (3): 135-143.

Archibugi, Daniele (2008), *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy* (New Jersey: Princeton University Press).

Azmanova, Albena (2014), "Crisis? Capitalism is Doing Very Well. How is Critical Theory?" *Constellations,* 21 (3): 351-265.

Badiou, Alain (2003), *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Tuncay Birkan).

Balandier, Georges (2010), *Siyasal Antropoloji* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Devrim Çetinkasap).

Bauman, Zygmunt (2012), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Abdullah Yılmaz).

Bauman, Zygmunt (2014), *Modernite, Kaptializm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitlik* (İstanbul: Say Yayınları) (Çev. F. Doruk Ergun).

Benhabib, Seyla (2004), *The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens* (Cambridge: Cambridge University Press).

Bhambra, Gurminder (2010), "Historical Sociology, International Relations and Connected Histories", *Cambridge Review of International Affairs,* 23 (1): 127-143.

Boetie, Etienne D. L. (2011), *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları) (Çev. Mehmet A. Ağaoğulları).

Booth, Ken (2012), *Dünya Güvenliği Kuramı* (İstanbul: Küre Yayınları) (Çev. Çağdaş Üngör).

Brown, Garrett ve David Held (2010), *The Cosmopolitanism Reader* (Cambridge: Polity Press).

Buchanan, Allen ve Robert Keohane (2006), "The Legitimacy of Global Governance Institutions", *Ethics & International Affairs*, 20 (4): 405-437.

Bull, Hedley (2002), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Palgrave).

Bulley, Dan (2019), "Ethics, Critique and Space in International Politics", Jenny Edkins (Der.), *Routledge Handbook of Critical International Relations* (New York: Routledge): 246-261.

Buzan, B ve Richard Litte (2000), *International Systems in World History: Remaking The Study of International Relations* (Oxford: Oxford University Press).

Callinicos, Alex (2007), "Does Capitalism Need The State System?", *Cambridge Review of International Affairs,* 20 (4): 533-549.

Campbell, David (1998), *National Deconstruction: Violance, Identity and Justice in Bosnia* (Minneapolis: Minesota University Press).

Carmichael, Stokely (2019), *Siyah İktidarı* (Ankara: Dipnot Yayınları) (Çev. Galip Doğduaslan)

Carr, Edward H. (1941), *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations* (London: Macmillan and Co. Limited).

Carr, Edward H. (1944), *The Conditions of Peace* (London: Macmillan).

Clastres, Pierre (2011), *Devlete Karşı Toplum* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Mehmet Sert, ve Nedim Demirtaş).

Cox, Robert (1992), "Towards a post-hegemonic conceptualization of v/orld order: reflections on the relevancy of Ibn Khaldun", Rosenau, James ve Ernst-Otto Czernpiel (Der.), *Governance without Government* (Cambridge: Cambridge University Press): 132-159.

Cox, Robert (1981), "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium,* 10 (2): 126-155.

Davidson, Nail (2009), "Putting the Nation Back Into 'The International'", *Cambridge Review of International Affairs*, 22 (1): 9-28.

Deitelhoff, Nicole ve Müller Herald (2005), "Theoretical Paradise: Empirically Lost? Arguing with Habermas", *Review of International Studies,* 31 (1): 167-179.

Devetak, Richard (2013), "Post Yapısalcılık", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (İstanbul: Küre Yayınları) (çev. Muhammet Ağcan ve Ali Aslan): 247-284.

Doyle, Michael W. (1983), "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy & Public Affairs,* 12 (3): 205-235.

Doyle, Michael W. (2005), "Three Pillars of the Liberal Peace", *The American Political Science Review,* 99 (5): 463-466.

Doyle, Michael W. (2012), *Liberal Peace: Selected Essays* (New York: Routledge).

Durkheim, Emile (2004), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (İstanbul: Bordo Siyah) (Çev. C. Saraçoğlu).

Elshtain, Jean B. (1989), "Freud's Discourse of War/Politics", Derian, James D. ve Michael J. Shapiro (Der.) *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (New York: Lexington Books).

Snell, John L. (1954), "Wilson on Germany and the Fourteen Points", *The Journal of Modern* History, 26 (4): 364-369

Fanon, Frantz (2016), *Siyah Deri Beyaz Maske* (İstanbul: Encore Yayınları) (Çev. Cahit Koytak).

Fanon, Frantz (2018), *Yeryüzünün Lanetlileri* (İstanbul: Versus) (Çev. Şen Süer).

Foucault, Michel (2002), *Toplumu Savunmak Gerekir* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Çev. Şeyhsuvar Aktaş)

Foucault, Michel (2016), *Güvenlik, Toprak, Nüfus* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Ferhat Taylan).

Frank, Andre G. (1992), "Fourteen Ninety-Two Once Again", Blaut James M. (Der.), *1492: The Debate on Colonialism, Eurocentrism, and History* (New Jersey: Africa World Press) 65-81.

Fryer, David R. (2004), *The Intervention of the Other: Ethical Subjectivity in Levinas and Lacan* (New York: Other Press).

Geras, Norman (1999), "The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era by Andrew Linklater", *Review of International Studies,* 25 (1): 157-163.

Gerhard, Dietrich (1981), *Old Europe: A Study of Continuity, 1000–1800* (New York: Academic Press).

Gill, Stephen (2008), *Power and Resistance in the New World Order* (New York: Palgrave Macmillan).

Haacke, Jürgen (2005), "The Frankfurt School and International Relations: On the Centrality of Recognition", *Review of International Studies*, 31 (1): 181-194.

Habermas, Jürgen (2001a), *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt I-II.* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi) (Çev. Mustafa Tüzel).

Habermas, Jürgen (2001b), *Postnational Constellation* (Cambridge, MA: MIT Press).

Habermas, Jürgen (2003), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar)

Hall, Rodney B. (1999), *Social Constructs and International Systems* (New York: Columbia University Press).

Halliday, Fred (1987), "State and Society in International Relations: A Second Agenda", *Millennium: Journal of International Studies,* 16 (2): 215-229.

Hansen, Lene (2006), *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War* (Oxon: Routledge).

Hansen, Lene (2015), "How Images Make World Politics: International Icons and the Case of Abu Ghraib", *Review of International Studies,* 41 (2): 263-288.

Hanssen, Beatrice (2004), "Critical Theory and Post-Structuralism: Habermas and Foucault", Rush, Fred (Der.), *The Cambridge Companion to Critical Theory* (Cambridge: Cambridge University Press): 280-309.

Hassan, Ümit (1998), *Ibn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi* (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları).

Hassan, Ümit (2009), *Osmanlı Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeolojiye* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Hassan, Ümit (2011), *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler* (Ankara: Doğu Batı Yayınları).

Held, David (2009), "Restructuring Global Governance: Cosmopolitanism, Democracy and the Global Order", *Millenium,* 37 (3): 535-547.

Hobbes, Thomas (2007), *Leviathan* (İstanbul: YKY) (Çev. Semih Lim)

Hobden, Stephen (1998), *International Relations and Historical Sociology: Breaking Down Boundaries* (New York: Routledge).

Hobden, Stephen (1999) "Theorising the International System: Perspectives From Historical Sociology", *Review of International Studies,* 25: (2): 257-271.

Hobden, Stephen (2002), "Historical Sociology: Back to the Future of International Relations", Hobden, Stephen ve John M. Hobson (Der.), *Historical Sociology of International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press): 42-62.

Hobson, John M. (2000), *The State And International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press).

Hobson, John M. (2007), "Is Critical Theory Always for the White West and for Western Imperialism? Beyond Westphilian Towards a Post-Racist Critical IR", *Review of International Studies,* 33 (1): 91-116.

Hobson, John M. (2012), "*The Eurocentiric Concept of World Politics: Western International Theory 1760-2010",* (Cambridge: Cambridge University Press).

Hurvitz, Roger (1989), "Strategic and Social Fictions in Prisoner's Dilemma", Derian, James D. ve Michael J. Shapiro (Der.), *International Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (New York: Lexington Books): 113-134.

Hutchings, Kimberly (1999), *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era* (London: Sage Publications).

Jahn, Beate (1998), "One Step Forward, Two Steps Back: Critical Theory as the Latest Edition of Liberal Idealism", *Millennium: Journal of International Studies,* 27 (3): 613-641.

Jessop, Bob (2005), "Critical Realism and The Strategic Relational Aproach", *New Formations,* 56 (56): 40-53.

Jessop, Bob (2008), *Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak* (Ankara: Epos Yayınları) (Çev. Ahmet Özcan).

Jessop, Bob (2009), *Kapitalist Devletin Geleceği* (Ankara: Epos Yayınları) (Çev. Ahmet Özcan).

Moore, Barrington Jr. (1989), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü* (Ankara: Verso Yayınları) (Çev. Şirin Tekeli ve Aleaddin Şenel)

Kaltofen, Carolin (2018), "With a posthuman touch: international Relations In Dialogue with the Posthuman – a Human Account" Cudworth, Erica, Hobden, Stephen ve Emilian Kavalski (Der.), *Posthuman Dialogues in International Relations* (New York: Routledge): 32-51.

Kant, Immanuel (2006), *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History* Kleingeld, Pauline (Der.), (New York: Yale University Press).

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye (1973), "Power and interdependence", *Global Politics and Strategy,* 15: (4): 158-165.

Kolasi, Klevis (2020), "Postyapısalcılığın Söylemsel Ontolojisinin Eleştirisi: Uluslararası İlişkilerde Söylem Dışı Alan ve Eleştirel Gerçekçilik", *Uluslararası İlişkiler*, 17 (65): 83- 100.

Kolasi, Klevis (2014), "Eleştirel Teori ve Güvenlik: Kimin için Güvenlik", Çıtak, Emre ve Osman Şen (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı: Teorik Değerlendirmeler* (İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi): 23-32.

Kompridis, Nikolay (2006), *Critique and Disclosure: Critical Theory between Past and Future.* (London: The MIT Press).

Lacher, Hannes (2006), *Beyond Globalisation: Capitalism, Terrtoriality and the International Relations of Modernity* (New York: Routledge).

Lawson, G. (2007). Historical Sociology in International Relations: Open Society, Research Programme and Vocation. *International Politics, 44*(4), 343-368.

Lawson, George ve Robbie Shilliam (2010), "Sociology and International Relations: Legacies and Prospects", *Cambridge Review of International Affairs,* 23 (1): 69-86.

Levinas, Emmanuel (1997), *Difficult Freedom: Essays on Judaism* (Baltimore: John Hopkins University Press).

Levinas, Emmanuel (2003), *Sonsuza Tanıklık: Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Zeynep Direk ve Erdem Gökyaran).

Levinas, Emmanuel (2006), *Ölüm ve Zaman* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Nami Başer).

Leysens, Anthony (2008), *The Critical Theory of Robert W. Cox Fugitive or Guru?* (New York: Palgrave Macmillan).

Linklater, Andrew (1992), "The Question of the Next Stage in International Relations Theory: A Critical Theoretical Point of View", *Millennium: Journal of International Studies,* 22 (2): 72-98.

Linklater, Andrew (2005), "Dialogic Politics and the Civilising Process", *Review of International Studies*, 31 (1): 141-154.

Malette, Sebastian ve Peter Stoett (2018), "Posthumanist International Relations and Ecopolitics", Cudworth, Erica, Hobden, Stephen ve Emilian Kavalski (Der.), *Posthuman Dialogues in International Relations* (New York: Routledge): 109-127.

Marotta, Vince (2002), "Zygmunt Bauman: Order, Strangerhood and Freedom", *Thesis Eleven,* 70 (1): 36-54.

Marx, Karl (2004), *Alman İdeolojisi* (Ankara: Sol Yayınları) (Çev. Sevim Belli).

Mearsheimer, John (2018), *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities* (New Haven & London: Yale University Press).

Morgenthau, Hans (1954), *Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace* (New York: Knopf).

Morgenthau, Hans (1947), *Scientific Man vs. Pover Politics* (London: Latimer House Limited).

Neal, Andrew W. (2008), "Goodbye War on Terror? Foucault and Butler on Discourses of Law, War and Exceptionalism", Dillon, Michael ve Andrew W. Neal (Der.), *Foucault on Politics, Security and War* (London: Palgrave Macmillan): 43-64.

Neocleous, Mark (2014a), *Güvenliğin Eleştirisi* (Ankara: Nota Bene Yayınları) (Çev. Tonguç Ok).

Neocleous, Mark (2014b), *Devleti Tahayyül Etmek* (Ankara: Nota Bene Yayınları) (Çev. Akın Sarı).

Neuman, Iver (1996), "Self and Other in International Relations", *European Journal of International Relations,* 2 (2): 139-174.

Nye, Joseph S. (1988), "Neorealism and Neoliberalism", *World Politics,* 40 (2): 235-251.

Osiander, Andreas (1998), "Rereading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited", *International Studies Quarterly,* 42 (3): 409-432.

Polanyi, Karl (2010), *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Ayşe Buğra).

Polat, Necati (1998), "Poststructuralism, Absence, Mimesis:: Making Difference, Reproducing Soverignty", *European Journal of International Relations,* 4 (4): 447-477.

Poulantzas, Nicos (2014), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (Ankara: Epos Yayınları) (Çev. Şule Ünsaldı).

Keohane, Robert (2012), "Twenty Years of Institutional Liberalism", *International Relations,* 26 (2): 125-138.

Rosenberg, Justin (2005), "Globalization Theory: A Post Mortem", *International Politics* 42 (1): 2-74.

Rousseau, Jean J. (2013), *Toplum Sözleşmesi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları) (Çev. Vedat Günyol).

Rousseau, Jean J. (1990), *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (İstanbul: Say Yayınları) (Çev. Rasih N. İleri).

Rustin, Charles (1999), "Habermas, Discourse Ethics, and International Justice", *Alternatives, 24* (2): 167-192.

Schmid, Davide (2018), "The Poverty of Critical Theory in International Relations: Habermas, Linklater and the Failings of Cosmopolitan Critique", *European Journal of International Relations,* 24 (1): 198-220.

Schmidt, Brian C. (2012), "Introduction", Brain C. Schmidt (Der.), *International Relations and the First Great Debate* (New York: Routledge): 1-15

Schmidt, Brian. C. (2012), "The American National Interest Great Debate" Schmidt, Brian C. (Der.), *International Relations and the First Great Debate* (New York: Routledge) 94-117.

Schmitt, Carl (2010), *Siyasal İlahiyat: Egemenlik Üzerine Dört Bölüm* (Ankara: Dost Kitabevi) (Çev. Emre Zeybekoğlu).

Schmitt, Carl (2012), *Siyasal Kavramı* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev: Ece Göztepe).

Sil, Rudra ve Peter Katzenstein (2010), *Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics* (New York: Palgrave Macmillan).

Tilly, Charles (1990), *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990* (Oxford: Basil Blackwell).

Walker, Rob (1995), *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (Cambridge: Cambridge University Press).

Wallerstein, Immanuel (2010), *Modern Dünya-Sistemi* (İstanbul: Yarın Yayınları) (Çev. Latif Boyacı).

Wallerstein, Immanuel (2013), *Sosyal Bilimleri Düşünmemek* (İstanbul: BGST) (Çev. Taylan Doğan).

Waltz, Kenneth (1979), *Theory of International Politics* (Reading: Addison-Wesley Pub. Co).

Waltz, Kenneth (2001), *Man, The State and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press).

Weber, Max (1996), *Sosyoloji Yazıları* (İstanbul: İletişim Yayıncılık) (Çev. Taha Parla).

Wilson, P. (1998, Dec). The Myth of the 'First Great Debate'. *Review of International Studies, 24*, 1-15.

Wilson, Peter. (2012), "The Myth of the 'First Great Debate", Schmidt, Brain C. (Der.), *International Relations and the First Great Debate* (New York: Routledge): 16-32.

Yalçınkaya, Ayhan (2005), *Siyasal ve Bellek Platon'da Anımsama Platon'u Anımsama* (Ankara: Phoenix Yayınevi).

Yalvaç, Faruk (2013), "Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi", Uluslararası İlişkiler, 10 (38): 3-28.